

Universiteit
Leiden

The Netherlands

De vrijheidsstrijd van Guinee-Bissau: door de ogen van een jonge dokter, Roel Coutinho

Coutinho, R.

Citation

Coutinho, R. (2022). *De vrijheidsstrijd van Guinee-Bissau: door de ogen van een jonge dokter, Roel Coutinho* (Vol. 45). Leiden: African Studies Centre Leiden (ASCL). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3570609>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3570609>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De vrijheidsstrijd van Guinee-Bissau door de ogen van een jonge dokter, Roel Coutinho

De vrijheidsstrijd van Guinee-Bissau

De vrijheidsstrijd van Guinee-Bissau

door de ogen van een jonge dokter

Roel Coutinho

Occasional Publication 45

Gepubliceerd door:

Afrika-Studiecentrum Leiden

Postbus 9555

2300 RB Leiden

asc@asc.leidenuniv.nl

www.ascleiden.nl

Ontwerp omslag: Akimoto | Gijsbert Raadgever

Ontwerp binnenwerk: Sjoukje Rienks, Amsterdam

Foto's binnenwerk: Roel Coutinho, behalve pagina 10

Foto omslag: Gewonden transport van Canjambari naar de grens met Senegal, 1974. Foto Roel Coutinho

De auteur heeft alle mogelijke inspanningen gedaan om degenen op te sporen die copyrights hebben op het materiaal in deze publicatie. In gevallen waarin deze inspanningen niet succesvol zijn geweest, verzoekt de uitgever te communiceren met de houders van copyrights, zodat gepaste verantwoording kan worden vermeld in toekomstige stukken, alsmede om andere zaken rondom toestemming te regelen.

Gedrukt door Ipskamp Printing, Enschede

ISSN: 1876-018x

ISBN: 978-90-5448-195-9

©Roel Coutinho, 2022

Inhoudsopgave

1	Dokter in Guinee-Bissau in 1974: Ooggetuige van het einde van het Portugese kolonialisme in Afrika door Jos Damen	7
2	Inleiding en terugblik door Roel Coutinho	13
3	Dokter bij de vrijheidsstrijd van Guinee-Bissau	17
	Dagboek Roel Coutinho, 1974	

1

Dokter in Guinee-Bissau in 1974: Ooggetuige van het einde van het Portugese Kolonialisme in Afrika

Jos Damen

“The times they are a-changing” van Bob Dylan was in januari 1964 voor het eerst op de radio te horen. Dylan voelde de tijd goed aan. Zijn generatie stond voor verandering (“your old road is rapidly aging”), en een deel van de jongeren in de jaren ‘60 en ‘70 probeerde die omwenteling in de maatschappij actief te bevorderen.

Ook in Nederland pikten diverse jonge intellectuelen een maatschappelijke rol op. De meesten deden dat dicht bij huis in veilig Nederland – vandaar de opmars van milieubiologie en sociale wetenschappen in die decennia. In 1991 blikte een aantal intellectuelen op hun tijd terug in de bundel *Alles moest anders. Het onvervuld verlangen van een linkse generatie*. Voorvechters als Gijs Schreuders, Anja Meulenbelt, Andrée van Es en Fons Burger keken met gemengde gevoelens terug.

Een kleiner aantal mensen uit die generatie probeerde hun idealen te verwezenlijken in wat toen “de Derde Wereld” genoemd werd: Latijns-Amerika, Azië en Afrika. Onlangs verscheen een biografische schets waarin Jenne Jan Holtland de wederwaardigheden van Klaas de Jonge in de gewapende strijd tegen de apartheid in Zuid-Afrika met een soms verwonderd oog aanschouwde (*De koerier van Maputo*). Een decennium eerder liep Roel Coutinho, de schrijver en fotograaf van dit boekje, als arts rond in Guinee-Bissau en Senegal.

Coutinho was in 1973 naar Senegal gegaan. Hij was 26 jaar oud, net klaar met zijn medische opleiding, en zag het verzoek van het Medisch Komitee Angola om als arts te werken in Ziguinchor, vlak bij de grens met Guinee-

Bissau, als een uitdaging. Het Medisch Komitee Angola was door de PAIGC (Partido Africano da Independencia de Guiné e Cabo Verde) gevraagd een arts te sturen naar het ziekenhuis in Ziguinchor. In februari 1973 vertrok Coutinho met zijn vrouw naar de Casamance in Senegal, en werkte niet alleen in het ziekenhuis in Ziguinchor, maar trok ook met de vrijheidsstrijders mee Guinee-Bissau in.

Hij deed dat als vrijwilliger: de PAIGC zorgde voor kost en inwoning, en het Medisch Komitee Angola stuurde een kleine maandelijkse toelage. Coutinho deed zijn werk als arts vooral uit idealisme, of zoals hij zelf zei: om “een bijdrage te leveren aan deze vrijheidsstrijd – en het avontuur lokte ons”. Maar hoe zat het eigenlijk in Guinee-Bissau en Kaapverdië in de jaren zeventig?

Portugal

Eerst nog een paar eeuwen terug. Guinee-Bissau was tot in de 16e eeuw onderdeel van het Koninkrijk Mali – voor delen in het westen van het land gold dat zelfs tot in 18e eeuw. De Portugezen doken op in de 16e eeuw, en stichtten de havenstad Cacheu rond 1590. Cacheu, in het noorden van Guinee-Bissau, werd snel een belangrijke schakel in de Portugese slavenhandel in de 17e en 18e eeuw. Naar schatting bijna 2 miljoen slaven werden vanuit dit gebied naar Zuid- en Noord-Amerika verscheept.

Administratief was Guinee-Bissau tussen 1588 en 1879 afhankelijk van Portugees Kaapverdië. Een deel van bestuurders en militairen waren opgeleid op de Kaapverdische eilanden, maar de Portugezen hadden de touwtjes in handen. Tussen 1879 en 1951 was Guinee-Bissau rechtstreeks onderdeel van het Portugese Rijk, als één van de Portugese koloniën. De stad Bolama, meer in het centrum van het land, was tot 1941 de hoofdstad. De Portugezen heersten vooral over de kuststrook, en beschouwden het achterland tot begin 20e eeuw vooral als voedsel- en grondstoffenleverancier.

In 1941 werd Bissau, een versterkte kuststad, de hoofdstad. In de 20e eeuw waren er diverse opstanden tegen het Portugese bewind, maar die werden allemaal hardhandig de kop ingedrukt, zoals door officier João Teixeira Pinto (bijnaam: Capitão Diabo) die met de hulp van Askari troepen tussen 1913 en 1915 een opstand tegen de ingevoerde huttenbelasting neersloeg.

In 1951 hervormde dictator Salazar de Portugese bestuursstructuur. Guinee-Bissau werd officieel een Portugese overzeese provincie. Terwijl heel Afrika

in de jaren 50 langzaam rijp werd voor zelfbestuur, en de meeste Afrikaanse landen in en vlak na 1960 onafhankelijk werden, verstevigde Portugal juist zijn greep op Guinee-Bissau. De tegendruk uit de bevolking werd langzaam groter: in 1956 richtte Amílcar Cabral de PAIGC (Partido Africano para a Independência da Guiné e Cabo Verde) op, die streefde naar onafhankelijkheid voor zowel Guinee-Bissau als Kaapverdië. De strijd werd bloediger. Een havenopstand in de hoofdstad werd op 3 augustus 1959 neergeslagen, en 25 havenarbeiders werden daarbij in Pindiiguiti vermoord.

Amílcar Cabral

Amílcar Cabral is de grote held van Kaapverdië en Guinee-Bissau. Dat is op zich vrij logisch. Amílcar Cabral was zowel een man van de praktijk (de gewapende revolutie) als van de theorie (een selectie uit zijn toespraken werd nog in 1973 uitgegeven). Hij kende het volk en alle uithoeken van het land goed, en werd bovendien een jaar voor de onafhankelijkheid van Guinee-Bissau vermoord, zodat hij het voorbeeld-ideaal kon worden. De blik op hem werd niet verstoord door een mogelijke latere rol als eerste president waarin hij waarschijnlijk, net als andere Afrikaanse leiders, ook fouten zou maken: die (hoogstwaarschijnlijke) optie werd hem niet gegund.

Cabrals rol doorliep eigenlijk een geleidelijk en logisch patroon, voor wie nu terugkijkt.¹ Amílcar Cabral werd op 12 september 1924 geboren op het grootste eiland van Kaapverdië, Santiago. Hij doorliep daar de middelbare school en ging in 1945 aan het Instituto Superior de Agronomia in Lissabon studeren. In Lissabon leerde hij ook Agostinho Neto, Mário Pinto de Andrade en Marcelino dos Santos kennen, die later in Angola en Mozambique een belangrijke rol speelden in de dekolonisatie. Cabral studeerde in 1950 in Portugal af. In 1952 ging hij als landbouwambtenaar in Guinee-Bissau werken. Tegelijkertijd bouwde hij zijn politieke opvattingen uit. Hij richtte de politieke partij PAIGC op in 1956.

¹ Voor een leesbaar overzicht van Cabrals leven en nalatenschap, zie Peter Karibe Mendy, *Amílcar Cabral. A nationalist and Pan-Africanist revolutionary*. Athens, Ohio University Press, 2019.

Zijn oorspronkelijke gedachte van een vreedzame strijd tegen het kolonialisme ruilde hij in voor een andere visie: alleen de gewapende strijd kon volgens hem het koloniale juk afwerpen.² Diplomatiek boekte Cabral ook successen, mede door zijn rol als aanspreekpunt voor andere bevrijdingsbewegingen in Afrika. Hij wist de steun van Cuba te krijgen, en in oktober 1972 kreeg Cabral ook een eredoctoraat (in de rechten) van Lincoln University in de Verenigde Staten. Cabral werd als een bedreiging voor de Portugese orde gezien. Amílcar Cabral overleefde diverse aanslagen, maar op de avond van 20 januari 1973 werd hij vlak voor zijn huis in Conakry vermoord door zijn oude strijdmakker Inocencio Kani, in aanwezigheid van een militaire jeep en zonder twijfel op instigatie van de PIDE, de Portugese geheime dienst. De moord op Cabral vond plaats op het moment dat de controle van zijn partij de PAIGC over Guinee-Bissau langzaam vorm kreeg, behalve de steden was het grootste deel van het land al onder hun controle.

Luis Cabral

De halfbroer van Amílcar Cabral, Luís (*1931), zette de strijd voort. Hij werd in 1973 vice-voorzitter van de PAIGC en na de uitroeping van de onafhankelijkheid van Guinee-Bissau op 24 september 1973 de eerste president van het onafhankelijke Guinee-Bissau, van 1973 tot 1980.³ De Anjer-revolutie in Portugal zette ook voor Kaapverdië, Angola en Mozambique de zaak in een stroomversnelling: die landen werden in 1974 en 1975 onafhankelijk.

² Patrick Chabal, *Amílcar Cabral: revolutionary leadership and people's war*. New York, Cambridge University Press, 1983.

³ Luís Cabral, *Strategy in Guinea-Bissau. President Luís Cabral's opening speech to the People's National Assembly, Bissau*. May 1979. London, 1979.

Roel Coutinho

Het verhaal van Roel Coutinho in dit boek moet geplaatst worden in het slotakkoord van de strijd in Guinee-Bissau tegen de Portugezen, in 1973 en 1974. Het was ongeveer het einde van de laatste opstand tegen een koloniale overheerser in Afrika, met alle ellende die daarbij komt kijken. Het mooie van Coutinho's verhaal is dat het een onopgesmukt relaas van die strijd vertelt. Tegelijkertijd laat het heel goed het gewone leven in een Afrikaanse land in overgang zien, inclusief een kennismaking met enkele hoofdfiguren. Een bijzondere foto in dit opzicht is die van de bruiloft van Franciso ("Chico") Mendes in Ziguinchor in 1973. Rechts van Mendes, die de bruiloftstaart aansnijdt, staat Luis Cabral te lachen. In zijn foto vangt Coutinho hier in één klap de twee mannen die een jaar later de eerste president en eerste premier van Guinee-Bissau zouden zijn.

Guinee-Bissau sinds 1980

De prachtige optimistische foto kan de ellende in Guinee-Bissau van de laatste veertig jaar niet verhullen. Wie over het huidige Guinea-Bissau leest ziet vooral corruptie, drugshandel en instabiliteit. Amnesty International meldt dat "een klimaat van angst is neergedaald over Guinee-Bissau". Het toonaangevende *Africa Yearbook* spreekt over betwiste verkiezingen, een vermoorde

president (2009) en diverse staatsgrepen (2012, 2013). “Autocratic tendencies and political tensions increased considerably. The global Covid-19 pandemic hit the country’s impoverished population, its ailing health sector, and the economy.” Andere rapporten bevestigen dat beeld.⁴ Ooit zal alles goed komen, maar niet in het huidige decennium.

⁴ Mark Shaw and A. Gomes, *Breaking the vicious cycle. Cocaine politics in Guinea-Bissau*. Geneva, Global Initiative, 2020.

2

Inleiding en terugblik door Roel Coutinho

Op 20 november 1979 stapte ik op het busstation van Bissau uit de *'taxi brousse'* die ons daar naartoe had gebracht. We waren die ochtend om half zeven vanuit de Senegalese grensstad Ziguinchor vertrokken in een oude Peugeot, met vijf andere passagiers en bovenop de auto de bagage. Ik reisde samen met Nicole Dicop, de Franse verpleegkundige die net als ik bijna anderhalf jaar als vrijwilliger voor de bevrijdingsbeweging van Guinee-Bissau – de Partido Africano de Independência de Guiné et Caboverde (PAIGC) – had gewerkt. Vanwege onze onbetaalde inzet in die tijd, had de president van Guinee-Bissau, Luis Cabral, ons uitgenodigd om twee weken naar zijn land te komen. We werkten destijds allebei in het PAIGC-ziekenhuis in Ziguinchor en hadden ieder afzonderlijk een voettocht door de bevrijde gebieden van Guinee-Bissau gemaakt. Het grootste deel van het land, met uitzondering van de steden, was toen al in handen van de PAIGC. Maar in Bissau waren we nooit geweest.

Nauwelijks waren we uitgestapt of er kwam een man op ons af die riep: “dottora Raoul, bo sta bon?” Ik kom hem niet plaatsen maar hij zei – in het Creool – dat ik hem vroeger behandeld had. Na het gebruikelijke begroetingsritueel vroeg ik hem waar de President woonde; hij verwachtte ons maar we wisten niet waar we moesten zijn. De man verwees ons naar de vroegere ambtswoning van de Portugese gouverneur, waar nu de President woonde. We liepen er met onze rugzakken naartoe, maar toen we de straat over wilden steken naar de ingang van het statige gebouw, werd ons door een gewapende wachtpost bars toegeroepen dat dat niet mocht; we moesten aan de andere kant van de straat blijven. Toevallig stond de chauffeur van Luis vlakbij de ingang een auto te wassen. Hij keek op vanwege het rumoer, herkende ons onmiddellijk en liet ons binnen.

Luis ontving ons hartelijk. We haalden herinneringen op en aten 's avonds samen met hem en zijn Guinese echtgenote. Lucette, zijn eerste vrouw, en hij waren uit elkaar gegaan. We keken een paar dagen rond in Bissau en waren

te gast bij een ministerraadvergadering, waar we hartelijk omhelsd werden door vrijheidsstrijders die we in Ziguinchor hadden ontmoet en die nu het land leidden. Met een klein vliegtuigje vlogen we naar Bubaque, de hoofdplaats van de Bijagos eilanden waar Luis een buitenverblijf had. Het was er aangenaam toeven, we zwommen in de zee, aten vis en oesters. Samen met Luis gingen we na een paar dagen met een kleine oorlogsboot met een volledig Russische bemanning terug naar Bissau, een prachtige tocht. Onderweg kwamen we langs een aantal onbewoonde eilandjes: “jullie krijgen er een”, zei Luis, “als beloning voor wat jullie voor ons land hebben gedaan.” Bij onze aankomst in de haven van Bissau werden we opgewacht door Nino – João Vieira – de eerste minister van het land. Een jaar later werd Luis door Nino als president afgezet; hij ging in Algerije in ballingschap en stierf jaren later in Portugal. Het beloofde eiland hebben we niet gekregen.

Toen ik aan het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw bij de PAIGC terecht kwam, gingen er nog geregeld Nederlandse artsen naar Afrika. Er was daar destijds een groot gebrek aan artsen. Er waren nog weinig eigen artsen opgeleid en de kleine groep Afrikanen die het doktersdiploma had, bleef doorgaans in de hoofdsteden werken waar de arbeidsomstandigheden en de betaling beter waren dan in de afgelegen gebieden. Toen ik in 1964 in Amsterdam medicijnen ging studeren, wist ik nog niet wat ik met die studie zou gaan doen. Ik was zeer tegen de zin van mijn linkse ouders lid geworden van het Amsterdams Studenten Corps en werd lid van een zeer conventioneel dispuut dat een mooi studentenhuus aan de Nieuwe Herengracht had, waar ik na mijn eerste jaar introk en het in het begin goed naar mijn zin had. Maar eind jaren zestig voelde ik me zoals zoveel studenten steeds meer aangetrokken door de anti-establishment golf van die periode. Ik vertrok uit de mij benauwende sfeer van het studentenhuus en zegde mijn lidmaatschap van het dispuut en het Studenten Corps op. Als arts werken in Afrika trok mij aan, maar ik wilde het niet doen op de klassieke manier in een door de missie geleid ziekenhuus, zoals veel andere Nederlandse artsen deden. Via een werkgroep over de politieke en medische situatie in Afrika, kwam ik in contact met het Medisch Komitee Angola (MKA), opgericht door enkele studenten. Het MKA was benaderd door de PAIGC met de vraag of zij een arts konden leveren voor hun ziekenhuus in Ziguinchor in Senegal, vlakbij de grens met Guinee-Bissau. Er woonden daar veel mensen die het oorlogsgeweld in het land waren ontvlucht.

Aangestoken door het enthousiasme van het MKA, verdiepte ik me in de vrijheidsstrijd van de Portugese koloniën in Afrika. Alle andere Europese mogendheden hadden hun koloniën opgegeven, maar het dictatoriale

Portugal wilde daar niet van weten en hield krampachtig vast aan zijn Afrikaanse 'bezittingen,' Angola, Mozambique en Guinee-Bissau. Van dat laatste land had ik nog nooit gehoord, maar toen ik erover ging lezen, werd ik gegrepen door het inspirerende leiderschap van Amilcar Cabral en de PAIGC, de bevrijdingsbeweging die hij met zijn medestanders had opgericht.

Nadat ik mijn artsdiploma had gehaald, deed ik een extra stage chirurgie en volgde bij het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT) de twee maanden durende opleiding over tropische ziekten. In februari 1973 ging ik samen met mijn toenmalige echtgenote via Dakar naar Ziguinchor, het avontuur tegemoet. We waren bevlogen, we wilden een bijdrage leveren aan deze laatste strijd tegen het Europese kolonialisme maar hadden geen idee wat ons te wachten stond en hoe het leven daar was.

Toen ik vijftien maanden later, in mei 1974, terugkwam in Nederland, voelde ik mij ontheemd. Ik was tijdens mijn verblijf bij de PAIGC onder de indruk geraakt van de inzet van de vrijheidsstrijders tegen het koloniale juk. Maar ik besepte ook dit hún strijd voor vrijheid en een beter leven voor hen zelf en hun kinderen was. Ik had een kleine bijdrage geleverd maar bleef toch een buitenstaander, een vreemde Westerse eend in de Afrikaanse bijt. Het kostte mij na mijn terugkomst moeite om mij weer in Nederland aan te passen. Ik ging virologisch onderzoek doen maar het laboratoriumwerk en de vele uren die ik in de bibliotheek doorbracht met het lezen van wetenschappelijke tijdschriften, het was een te grote overgang. Het was saai. Begin 1975 kreeg ik de kans om naar Bangladesh te gaan waar ik meewerkte aan de laatste fase van de uitroeiing van pokken. Ik raakte gefascineerd door de bestrijding van infectieziekten op basis van wetenschappelijke biologische uitgangspunten en tegelijkertijd midden in de maatschappij. Die fascinatie heeft mij daarna nooit meer losgelaten.

Guinee-Bissau bleef na de machtsovername door Nino in 1980 instabiel; er waren onderlinge schermutselingen, Nino zelf kwam in 2009 bij een aanslag om het leven. Ik bleef het land via het nieuws volgen en als er weer iets gebeurde, vroeg ik me af: "was het zinvol dat ik daar als vrijwilliger heb gewerkt?" Het antwoord was steeds ja, elk land heeft recht op onafhankelijkheid en het duurt nu eenmaal lang voor een nieuw etnisch verdeeld en eeuwenlang gekoloniseerd en verwaarloosd Afrikaans land stabiel op eigen benen kan staan. Ik was met naïeve ideeën naar Guinee-Bissau vertrokken en kwam wat ontnuchterd terug. Maar mijn intensieve kennismaking met de kracht van Afrika, is mij altijd bijgebleven en heeft mij gemotiveerd om mij voor de gezondheidszorg op het continent te blijven inzetten.

Met de kano de Rio de Canjambari over

Twee vrouwen aan 't koken in hun dorp

3

Dokter bij de vrijheidsoorlog van Guinee-Bissau

Dagboek Roel Coutinho, 1974

Birkama, 21 maart 1974

Gisterochtend werd ik met een vrachtauto bij het ziekenhuisje van de PAIGC in de Senegalese grensstad Ziguinchor opgehaald om naar Hermangono te gaan, een basis van de vrijheidsoorlogers van de PAIGC in Guinee-Bissau, net over de grens met Senegal. Onderweg pikten we overal mannen en jongens op die dicht op elkaar in de laadbak moesten staan. Ik mocht als enige comfortabel naast de bestuurder zitten. De vrachtauto reed ruim honderd kilometer op de hobbelige zandweg aan de Senegalese kant, stak de grens over en reed naar de basis. Zodra iedereen was uitgestapt, ging de vrachtauto weer terug naar Senegal vanwege het risico om door een Portugees vliegtuig gebombardeerd te worden. In de loop van de middag zetten enkele andere vrachtauto's materialen en mensen af en vertrokken ook snel weer.

Als de avond valt, krijgen we rijst met wat kip te eten. Daarna krijgt iedereen een lading toebedeeld en moeten we wachten tot het sein voor vertrek gegeven wordt. Om elf uur 's avonds is het eindelijk zo ver. In een lange rij lopen we met zeshonderd man bij een bleek maanlicht het binnenland in. Malan, een vrijheidsoorloger die ik vroeger behandeld heb, vindt mijn rugzak te zwaar voor mij en heeft ervoor gezorgd dat die aan een betrouwbare drager is gegeven, een stevige jongen van een jaar of zestien. Ik kan niet met hem praten, want hij spreekt alleen Mandinka en geen woord Creool, de taal die ik na ruim een jaar hier goed beheers. Net als de anderen zet de jongen de lading op zijn hoofd. Veel moeite lijkt het lopen met de rugzak, die toch al gauw vijftien kilo weegt, hem niet te kosten.

Eten bereiden

Visser repareert zijn netten

Ik blijf dicht achter degene die voor mij loopt, anders struikel ik over de omgevallen bomen en takken die over het smalle bospad liggen. We lopen twee uur achter elkaar, dan wordt er een half uurtje gestopt. 's Nachts lopen is prettig, het is fris. We lopen de rest van de nacht door, met af en toe een korte pauze. Behalve het gekraak van takken en zacht gefluister, is er niets te horen. Tegen zes uur in de ochtend komen we bij een zandweg die we moeten oversteken. Het is de weg naar de Portugese basis Farim, enkele kilometers verderop. Op de weg staan PAIGC-strijders aan weerszijden van de oversteekplaats opgesteld met hun geweren in de aanslag. Langs de weg zie ik het silhouet van een uitgebrande Portugese legerjeep. Nadat we de weg zijn overgestoken, begint het langzaam licht te worden. Een kwartier later komen we bij een ondiep stroompje. Ik trek mijn schoenen uit en steek het stroompje over; het water komt tot net boven mijn knieën. Even later komen we bij een brede rivier, de Cacheu. Inmiddels is het helemaal licht geworden. Het is een enorm gedrang bij de rivier. Een paar moedige mannen gaan als eersten; op het diepste punt komt het water tot hun kin. Ik trek mijn kleren en mijn schoenen uit en met dat bundeltje op mijn hoofd steek ik over. Het water is aangenaam koel. De jongen die mijn rugzak op zijn hoofd draagt gaat met me mee. Hij houdt zich aan mij vast, hij kan net als de meeste anderen waarschijnlijk niet zwemmen. Na enige tijd is iedereen, inclusief een paar geiten, de rivier overgestoken en staan we ons te drogen bij een paar vuurtjes. Dan klinkt ineens het geronk van een gevechtsvliegtuig en iedereen vlucht snel de *brousse* in. Maar het Portugese gevechtsvliegtuig komt niet in de buurt; het geluid sterft weg en iedereen komt weer uit de bosjes tevoorschijn.

Inmiddels is het acht uur. We lopen nog drie uur door, maar het wordt langzaam steeds warmer. Nogal wat bepakkingen zijn tijdens het dragen kapot gegaan; er zijn zelfs mensen die niets meer op hun hoofd hebben. Ze hebben waarschijnlijk hun beschadigde of nat geworden last maar weggegooid. Ik neem aan dat de dragers die in natura worden betaald met rijst of stoffen voor kleren, hun loon alleen krijgen als hun last onbeschadigd aankomt. Eindelijk komen we in een klein dorpje aan waar ik op een beschutte plaats neerplof. Vlakbij me is een vrouw rijst aan het koken. Ik krijg water uit een put die overigens bijna droog schijnt te staan. Het wachten is op de nieuwe put die de dorpelingen aan het graven zijn. De vrouw komt mij een kom droge rijst brengen, meer is er niet te eten. Langzaam begin ik wat bij te komen van de lange tocht en kijk om me heen: het dorp ligt verscholen in het bos en bestaat uit simpele van takken gemaakte hutten, het dak afgedekt met grote bladeren. Veel kinderen, kippen en zelfs een paar koeien. Ik ben te moe om het dorp te verkennen en nu ik dit eerste stuk in mijn dagboek heb geschreven, ga ik proberen wat te slapen, maar het stikt van de kleine vliegen dus of dat lukt?

Dagelijks leven in een dorp

Pottenbakken

Canjambari,, vrijdag, 22 maart 1974

Vanochtend vertrokken vanuit het dorp waar ik in een van de hutten onder een klamboe de nacht heb doorgebracht. Af en toe vaag een mug horen zoe-men maar verder goed geslapen. Er staat een halve emmer water voor me klaar om me te wassen. Kennelijk is het gelukt om een nieuwe bron te graven. Naast de emmer een bekertje, een stukje zeep en een kleine handdoek. Jezelf met weinig water wassen is even wennen, maar bij mijn eerdere bezoeken aan het binnenland heb ik van een van de verpleegkundigen geleerd hoe je dat moet doen: eerst jezelf nat maken met het bekertje, dan van top tot teen inzeppen en daarna water met het bekertje over je heen gooien, beginnen bij je hoofd en dan verder omlaag. Voor je je afdroogt eerst het water van je li-chaam vegen en pas dan de handdoek gebruiken, die dan nauwelijks meer nat wordt. Als je jezelf op die manier wast, is zelfs een kwart emmertje ge-noeg! Na dit ochtendritueel volgt het ontbijt: droge rijst. De dragers zijn ner-gens meer te bekennen; zij zijn waarschijnlijk na het afleveren van hun last 's nachts direct weer teruggegaan naar Senegal, waar ze voor het oorlogsgeweld heen gevlucht zijn. Een paar vrouwen zijn rijst aan het stampen, er lopen kinderen rond, de jongsten hangen in een doek op de rug van hun moeder. Verder is het stil, een oude man rookt een pijpje. De Portugezen komen hier nooit maar vanwege het risico op bombardementen verlaten de meeste dor-pelingen overdag voor alle zekerheid toch het dorp en gaan het bos in, om pas tegen de avond weer terug te keren.

Mijn volgende etappe duurt maar een paar uur. Ik loop samen met enkele vrouwen, allemaal met een last op hun hoofd. Er loopt ook een vrijheidsstrij-der mee, Newes, die zijn geweer losjes over de schouder heeft hangen. On-derweg steken we de rivier Farim over, deze keer zonder natte voeten, want we gebruiken de kano, een uitgeholde boomstam. We komen veel mensen tegen, vooral vrouwen, de meesten ook met iets op hun hoofd, een bundel kleren, of een blik olie. Ze hoeven het niet eens vast te houden, zo rechtop lopen ze. De jongere vrouwen hebben ook nog bijna allemaal een kind op de rug, dat meedeint met hun gelijkmatige bewegingen.

De drummer

Dansen met kind op de rug

In Canjambari word ik hartelijk ontvangen. Het bericht dat er een Cubaanse arts in aantocht is, is mij al vooruitgesneld. Maar Jaime, de in de Sovjet-Unie opgeleide Guinese arts die hier in Canjambari werkt, en die ik in Ziguinchor een paar keer heb ontmoet toen hij daar zieken en gewonden kwam brengen die hij zelf niet kon behandelen, heeft al gezegd: 'Dat zal Raoul wel zijn.' Tussen de middag volgt een uitstekend maal: rijst met kip en vlees van een geschoten everzwijn. Er wordt zoveel op mijn bord geladen dat ik het niet op kan. Ter gelegenheid van mijn komst is er een tafel gedekt met een kleed en we eten zelfs met bestek en van borden! Waar ze dat allemaal vandaan halen? Meestal wordt er op een basis in het binnenland met de rechterhand gegeten uit een grote kom vol rijst, met in het midden wat kip. Daar moet je dan snel bij zijn, anders hebben anderen de kip al verorberd.

Er is die avond feest, want de zoon van Pascal Alves, de commandant van de basis, is één jaar geworden. Er wordt gedanst en palmwijn gedronken. Een vrouw maakt muziek, dat wil zeggen, ze slaat het ritme op een oude wastobbe, en daar moet iedereen het mee doen. Vrouwen met kinderen op hun rug, uitgelaten militairen, ze dansen uren achter elkaar, en er wordt veel palmwijn gedronken.

Ik vraag aan Alves hoe ik verder mijn voetreis door de bevrijde gebieden van Guinee-Bissau kan organiseren. Hij zegt dat hij van Luis Cabral te horen heeft gekregen dat ik dat zelf mag uitmaken; ik mag overal heen waar ik wil, zolang daar in de buurt niet gevochten wordt. Ik maak de reis alleen, en dat geeft me veel vrijheid. Een paar maanden geleden ging een groepje buitenlandse journalisten vanuit Ziguinchor samen met Luis Cabral het binnenland in met een escorte van vrijheidsstrijders en met een strak schema. Ze vertrokken vol goede moed op de avontuurlijke tocht. Twee weken later waren ze weer terug in Ziguinchor, waar ze in het Franse hotel Aubert bijkwamen van de vermoeienissen. Een van de journalisten, een Japanner, was aan het einde van de voettocht ziek geworden en moest de laatste dagen op een brancard gedragen worden. Ik at 's avonds met de journalisten in het uitstekende restaurant van Aubert, een luxe die ik me zelf niet kon veroorloven. De Japanner was al weer aan de beterende hand; hij was oververmoeid geraakt. De journalisten vertrokken een paar dagen later per vliegtuig naar Dakar en vandaar naar huis, met hun reportages over de bevrijding van Guinee-Bissau van de Portugese kolonisator. Ze zaten vol verhalen over wat ze hadden gezien in het bevrijde deel van Guinee-Bissau en waren onder de indruk van de organisatie van de PAIGC. Er was ook een Nederlandse journalist bij.

Palmwijn ook voor de kleinste

"Wachtkamer" van het ziekenhuisje in Canjambari, maart 1974

Alves vertelt me die avond ook dat Canjambari al vrij lang op dezelfde plaats gevestigd is. De guerillabases vlakbij de grens met Senegal moeten vaker verplaatst worden, zegt hij. Er zijn daar veel mensen die weten waar die bases gelokaliseerd zijn, en er vindt regelmatig verraad plaats, met Portugese bombardementen als gevolg.

Canjambari, zaterdag 23 maart 1974

Gisterenavond om half tien gaan slapen, maar ik werd af en toe wakker door geschreeuw en geweerschoten van uitgelaten militairen. Toen ik vanochtend ging kijken, bleek dat er nog steeds gedanst werd. Sommigen waren dronken van de palmwijn, ook enkele kinderen van het internaat hier. Ik heb het er later met Alves over, die zich duidelijk schaamt over het drankgebruik. Voor Amilcar Cabral was het terugdringen van het alcoholisme een van de dingen waar hij zich erg druk over maakte, zegt Alves. Gemakkelijk is dat niet, want palmwijn is geliefd hier. Ik vind zelf palmwijn niet erg lekker. Als het vers is, is het erg zoet. Later is het beter te drinken, maar als de drank lang gefermenteerd is, krijgt het een scherpe smaak.

Mijn ontbijt bestond vanochtend uit warme zoete melk, zo uit het blik, gefabriceerd in Nederland. Gelukkig heb ik oploskoffie meegenomen, dan is het wel te pruimen. Ik kreeg ook drie zachtgekookte eieren. Ik voel me haast schuldig om die op te eten maar ik kan ze onmogelijk weigeren.

Later op de ochtend het ziekenhuisje bezocht waar Jaime de scepter zwaait. Het ziekenhuisje bestaat uit twee grote hutten met elk vijf bedden, één voor de mannen en één voor de vrouwen. Van de tien bedden zijn er acht bezet; geen ernstig zieken zo te zien. Jaime houdt spreekuur onder een afdak van palmbladeren. Hij heeft zeven 'verpleegkundigen' tot zijn beschikking maar het peil is erg laag, de meesten kunnen niet lezen of schrijven. Soms gaat Jaime langs de bevrijde dorpen in de regio maar heel vaak kan dat niet omdat hij onvoldoende medicijnen heeft. Als hij ergens spreekuur houdt, komt het hele dorp langs. Mannen, vrouwen, kinderen, iedereen zegt dat hij ziek is. Het hele lichaam doet me pijn – 'todo corpo tadeo' – is een veel gehoorde klacht, ook op mijn spreekuur in het PAIGC ziekenhuisje in Ziguinchor. Waar zit de pijn?, vraag ik dan altijd. 'Overall', is het antwoord. Wat moet je daarmee? De bevolking verwacht van de Westers opgeleide dokter dat die hetzelfde doet als de traditionele genezers hier: die geven hun klanten *gris-gris* – amuletten

Het ziekenhuisje van Dr. Jaime, Canjambari, maart 1974

Vaccineren in het binnenland

die ziekten kunnen voorkómen, en daar heeft men het volste vertrouwen in. Vaak zijn de traditionele genezers ook religieuze leiders, maraboets. Vrijwel alle vrijheidsstrijders van de PAIGC hebben een serie amuletten om hun hals hangen, want ze zijn er van overtuigd dat die hen tegen kogels beschermen. Als ze dan toch gewond raken, willen ze pas weer meedoen met de strijd als ze eerst bij een traditionele genezer zijn geweest die hen onderwerpt aan een soort reinigingsceremonie en hen vervolgens nieuwe *gris-gris* geeft die krachtiger zouden zijn dan de vorige. Veel mensen vragen om een injectie, het liefst penicilline of een ander antibioticum. Als de dokter die niet wil geven, gaat de 'patiënt' ontevreden weg.

Jaime is van plan om binnenkort een vaccinatieprogramma voor kinderen te starten. Dat is hard nodig, want de sterfte als gevolg van kinderziekten die te voorkomen zijn, is erg hoog. Cijfers zijn er niet maar ik schat dat dat tien tot twintig procent van alle kinderen voor het eerste jaar overlijdt. Vooral mazelen en uitdroging door braken en diarree maken veel slachtoffers. Opereren kan Jaime niet, daarvoor is hij niet opgeleid. Hij heeft in Moskou medicijnen gestudeerd, aan de Lumumba Universiteit, waar het peil – volgens hem – niet erg hoog was. De meeste van zijn collega-studenten – voornamelijk afkomstig uit Afrika – hadden net als hij alleen de lagere school doorlopen voor ze naar deze universiteit gingen. En dan moesten ze ook nog eens Russisch leren!

Het komende weekend geeft Jaime les aan verpleegkundigen van de medische buitenposten in de regio. Hij laat me het boek zien dat hij gebruikt om les te geven. Het is in het Spaans, gedrukt in Cuba.

Laboratoriumonderzoek in het binnenland

In de regio rondom Canjambari zijn overal schooltjes opgezet waar de kinderen leren lezen, in het Portugees, wat voor hen een vreemde taal is. De meeste mensen hier spreken een of meer Afrikaanse talen, en daarnaast wordt er Creool gesproken, een mengsel van Afrikaanse talen en Portugees. Creool is geen geschreven taal; de grammatica is eenvoudig en daardoor is de taal vrij gemakkelijk te leren. De overgang van Creool naar Portugees is een grote stap, wat het voor de kinderen hier bepaald niet eenvoudig maakt om te leren lezen en schrijven. De scholen zijn trouwens ook bedoeld voor volwassenen, want meer dan 95% van de bevolking is hier analfabeet.

Canjambari, 24 maart 1974

Een zondag bij de vrijheidsstrijders. De dag doorgebracht met praten, naar de radio luisteren, voor me uitkijken en peinzen over de afgelopen tijd.

Wij – mijn vrouw Anneke en ik – kwamen begin februari vorig jaar aan in Dakar, de hoofdstad van Senegal. Het Medisch Komitee Angola had een half jaar daarvoor van de PAIGC het verzoek gekregen om een arts te vinden voor hun ziekenhuisje in de Senegalese stad Ziguinchor, tien kilometer van de grens met Guinee-Bissau. In die regio wonen veel vluchtelingen uit Guinee-Bissau. Ik was net klaar met mijn medische opleiding en dit leek mij een boeiende uitdaging. Portugal was het laatste Europese land dat halsstarrig vasthield aan zijn drie koloniën in Afrika: Angola, Mozambique en Guinee-Bissau. Behalve de steden was het grootste deel van Guinee-Bissau al in handen van de PAIGC, die geleid werd door een inspirerende leider, Amilcar Cabral. We lazen geschriften van hem, waaruit een nieuw elan sprak met betrekking tot Afrika. Na een aanvullende tropenopleiding, een stage chirurgie en enkele lessen Portugees, gingen we op weg. Betaald zouden we niet worden. De PAIGC bood ons kost en inwoning en van het Medisch Komitee Angola zouden we een kleine maandelijkse toelage krijgen. Daar moesten we het mee doen. Wat Anneke met haar opleiding Frans en sociologie kon gaan doen, was onduidelijk. We wilden graag een bijdrage leveren aan deze vrijheidsstrijd en het avontuur lokte ons.

Jongen bij het schoolbord

De dag na onze aankomst in Dakar verkenden we te voet de stad. We belandden al snel in de Medina, de oudste en dichtst bevolkte buurt van de stad, die in het begin van de twintigste eeuw door de Franse koloniale machthebbers was ontworpen voor de Afrikanen. Het was allemaal volkomen nieuw voor ons, alleen al het feit dat iedereen om ons heen zwart was, want we waren nooit eerder in Afrika geweest. Drukke straten, een enorme markt, vervallen huizen. Hier en daar was de riolering kapot en stroomde hij over, wat duidelijk te ruiken was. Lange vrouwen in prachtig gekleurde gewaden met van alles op hun hoofd, heel veel kinderen, blinden die door de straten schuifelden, soms met de hand op de schouder van een kind. En bedelaars die hun mismaaktheid opzichtig toonden. Tussen de Afrikanen waren we vrijwel de enige rondwandellende blanken, maar niemand viel ons lastig; de sfeer was gemoedelijk. Oude auto's met butsen en deuken wurmden zich walmend door de straten, net als een enkele landrover met het opschrift van een hulporganisatie, meestal met een zwarte chauffeur en blanken achterin. Op een hoek zagen we een café waar mannen thee of bier dronken, rookten en zaten te kaarten, of tegenover elkaar zaten met een bordspel dat we niet kenden. We aten er een bord rijst met vis, dronken thee en raakten al snel in gesprek. Sommigen spraken goed Frans, wat voor mij een uitdaging was. Ik had jaren Frans op school gehad maar praktische ervaring in het spreken had ik niet. We vertelden dat we voor de PAIGC gingen werken. Daar hadden ze wel van gehoord maar veel wisten ze niet over Guinee-Bissau, dat vanuit Dakar ver weg was. Na onze wandeling gingen we terug naar ons wat smoezelige hotel, waar oudere blanke Franse mannen met mooie jonge zwarte meisjes in de bar zaten, om vandaar zich intiem terug te trekken op een kamer.

Een paar dagen later vertrokken we naar Ziguinchor in de auto met chauffeur van Luis Cabral. Hij had de leiding van de PAIGC overgenomen van Amilcar, die kort voor onze aankomst in Conakry was vermoord. Halverwege de tocht van 450 kilometer kwamen we door Gambia, waar we douaniers aantroffen in Engelse outfit met korte broek. We staken met de pont de reusachtig brede snelstromende rivier de Gambia over. Nadat we voor de tweede keer de grens tussen Gambia en Senegal zonder problemen waren gepasseerd, staken we enkele uren later een tweede minstens even brede rivier over, de Casamance. Aan de overkant zagen we Ziguinchor liggen. Daar aangekomen werden we ontvangen door de plaatselijke chef van de PAIGC, Honorio, een verlegen

Ook volwassenen gaan naar school

man die ons met een korte speech in het Portugees verwelkomde. We verstonden er weinig van. We hadden Portugese les gehad voor we vertrokken, maar veel te kort om die niet gemakkelijke taal onder de knie te krijgen.

De dag na onze aankomst ging ik naar het PAIGC ziekenhuisje waar ik de scepter ging zwaaien. Het had een zaal met veertig bedden voor mannen en vrouwen. Nicole, een Franse verpleegkundige die daarvoor in Algerije had gewerkt, had de medische leiding van het ziekenhuis. Tot een jaar geleden had er een Franse arts in het ziekenhuisje gewerkt, maar nadat die was vertrokken, was er geen vervanger gekomen, zodat er al een hele tijd geen arts aanwezig was. Verder werkte er een tiental mannelijke en vrouwelijke verpleegkundigen. Sommigen van hen spraken een beetje Frans maar de omgangstaal was Creool, waarin ik me na enkele maanden al goed kon redden. Er was geen laboratorium. Gelukkig arriveerde een paar maanden later een in Cuba opgeleide laborante met wie ik een eenvoudig laboratorium opzette zodat we enkele simpele bepalingen konden doen, zoals een bloeduitstrijk, een dikke druppel voor onderzoek op malaria en ontlastingsonderzoek op wormeieren. Bloed in de urine door bilharzia kwam ook veel voor, en ook die infectie konden we nu in ons simpele lab vaststellen door onderzoek van de urine, die we eerst centrifugeerden en daarna onder de microscoop bekeken op eieren. Er was een apotheek, of beter gezegd een grote kamer gevuld met honderden verschillende geneesmiddelen. Als ik het rustig had, zat ik vaak uren in die apotheek om de medicijnen te bekijken en te sorteren. Er waren heel veel artsenmonsters die met goede bedoelingen vanuit de hele wereld waren opgestuurd. De meeste van die artsenmonsters waren onbruikbaar omdat het te kleine verpakkingen waren, vaak al verlopen en met uitleg in talen die ik niet kende. Maar soms zat er toch een goede partij geneesmiddelen bij en voor de behandeling van malaria en worminfecties waren er voldoende goed bruikbare geneesmiddelen. De 'apotheek' werd beheerd door Ramiro, die ook het hoofd van de verpleegkundigen was en het ziekenhuisje bestuurd. Ramiro was een vriendelijke, hardwerkende Kaapverdianse man, die zoals veel Kaapverdianen hier in Guinee-Bissau was geboren. Hij sprak redelijk Frans en ik kon al snel goed met hem opschieten. Af en toe zag ik een paar mensen wat schichtig uit zijn bureautje komen. Vermoedelijk verdiende hij wat bij met consulten en geneesmiddelen, en omdat hij een vrouw en kinderen had, besloot ik er geen probleem van te maken.

De eerste dagen na onze aankomst in Ziguinchor trokken we in bij twee Kaapverdise vrouwen en hun kinderen. Hun mannen werkten ook voor de PAIGC maar waren er zelden. De vrouwen spraken uitstekend Frans en

Ook op school altijd een wapen binnen handbereik

gaven les op de PAIGC-school in Ziguinchor. Ze bewoonden een huis in de Hachelem, een pas gebouwde buurt vlakbij de rivier de Casamance. Luis Cabral had een huis in dezelfde buurt. In een hoek van de huiskamer was met houten schotten een hokje gemaakt waar net een bed met een doorgezakte spiraal in kon staan. Dat was geen groot succes, en al snel legden we het matras op de grond en zetten de doorgezakte spiraal buiten. We bleven er een paar dagen en verhuisden toen eerst naar het huis van Luis Cabral en enkele weken later naar het plaatselijke hoofdkwartier van de PAIGC midden in Ziguinchor, in dezelfde buurt waar ook het ziekenhuisje was gevestigd. Daar kregen we een kamer met uitzicht op de binnenplaats. Er stond een tweepersoonsbed, een tafeltje met twee stoelen en er was een simpele kast waar we onze kleren in konden opbergen. In de hoek stond onze grote koffer. We hadden een bandrecorder meegenomen met een fiks stel bandjes, zodat we wat muziek van onze eigen keuze konden beluisteren. Aan het plafond hing een simpel peertje en op de tafel stonden een paar kaarsen voor het geval de electriciteit uitviel, wat regelmatig gebeurde. Naast ons waren nog twee kamers waar steeds andere militaire commandanten een paar dagen logeerden. Er was een gemeenschappelijke badkamer met een douche zonder warm water. Soms stokte ineens de waterstraal, heel hinderlijk als je je net helemaal had ingezeept. Verder was er een keukentje met een grote oude ijskast die het een keer begaf en toen een nacht op zijn kop werd gezet, waarna hij tot mijn verbazing weer uitstekend functioneerde. In de keuken en de badkamer liepen padden en kakkerlakken rond. Vooral als je er 's nachts uit moest, trapte je onvermijdelijk op de kakkerlakken, wat een krakend geluid gaf.

Ontbijt maakten we zelf. We kochten elke dag stokbrood en beleg bij de Franse kruidenier, op kosten van de PAIGC die daar krediet had. Er was een kok in het hoofdkwartier en in het begin aten we tussen de middag hetzelfde als de andere bewoners van het 'bureau': rijst, soms met wat kip of vlees, maar vaak alleen maar met botten, die door de anderen met smaak werden uitgezogen. 's Avonds aten we weer brood. Na enige weken begonnen we gewicht te verliezen. Met mijn 1,75 meter woog ik nog maar 59 kilo. Toen Luis Cabral dat hoorde, werd hij ongerust en verordonneerde dat zijn kok, die bij Franse families had gewerkt, tussen de middag het warme eten voor ons zou verzorgen. De kok, Mamadou, kwam het eten elke dag lopend brengen. Dat was een hele verbetering; hij kon goed koken en we kwamen weer wat aan.

Elke dag ging ik 's ochtends lopend of op een door Noorwegen gedoneerde sportfiets naar het ziekenhuisje. Daar hield ik spreekuur voor de vluchtelingen uit Guinee-Bissau en voor de passerende vrijheidsstrijders. Veel kleine kinderen met braken en diarree, van wie de moeders de opdracht kregen om

Verpleegkundige reinigt wond in ziekenhuis in Zinguinchor

Wachten op een consult in ziekenhuis Zinguinchor

de hele dag op de binnenplaats van het ziekenhuisje met een lepeltje rijstwater aan hen te voeren. Soms kwamen de moeders te laat en waren de kinderen 's avonds overleden. Na het spreekuur liep ik mijn ronde door de zaal met opgenomen patiënten met alle soorten tropische ziekten en gewonde vrijheidsstrijders die ondanks hun verwondingen vanuit het binnenland van Guinee-Bissau dagenlang naar ons ziekenhuisje waren gelopen. Sommigen waren op een zelfgemaakte brancard door hun kameraden binnengedragen. Schotwonden, afgerukte ledematen door mijnen, dingen die ik nooit eerder had gezien en waar ik ook geen ervaring mee had. Zelf kon ik niet opereren; ik had in Nederland wel een korte stage chirurgie gedaan maar ik had te weinig ervaring om operaties zelf te kunnen uitvoeren en er was ook niemand die verdoving kon geven. Patiënten die geopereerd moesten worden, gingen naar het Senegalese ziekenhuis, waar een oudere Franse militaire chirurg werkte. Hij vond de oorlogsverwondingen interessant en we hoefden voor de operaties niet te betalen. Ook het verblijf in het ziekenhuis was gratis, ook voor de Senegalezen trouwens. Soms assisteerde ik de Franse chirurg tijdens de operaties. De hygiëne in het Senegalese ziekenhuis was overigens niet best en na veel operaties trad er een infectie op in de operatiewond.

Ik was vóór deze voettocht al vele keren de grens tussen Senegal en Guinee-Bissau overgestoken om spreekuur te houden in enkele militaire bases en dorpjes die op een paar uur lopen in het binnenland lagen. Het eerste stuk in Senegal gingen we dan met onze ambulance, een witte landrover die anderhalf jaar oud was en pas 50 000 km had gereden, maar er uit zag alsof hij al jaren dienst had gedaan: gebroken ruiten, doorgezakte vering, kapotte lichten. Na enkele maanden brak de witte landrover in tweeën. Gelukkig waren er net twee gloednieuwe groene ambulance landrovers aangekomen, een gift van de Noren, wat ook op de auto stond. Ook die landrovers hadden het zwaar, omdat ze soms voor militaire transporten werden gebruikt en dan veel te zwaar werden belast.

Onze vaste chauffeur is Combo, een man van rond de vijftig, altijd goed gehumeurd en vol verhalen. Op een keer verschijnt hij op mijn spreekuur. Hij heeft een veel jongere tweede vrouw getrouwd, maar het lukt hem niet meer. Heb ik daar iets voor? Natuurlijk heb ik dat! Ik geef hem gifgroen gekleurde pijnstillers, met de opdracht ze eenmaal per dag in te nemen, het beste een half uurtje voor de daad. Een probaat middel, zo verzeker ik hem. Een paar dagen later, als we weer eens op pad gaan en ik van hem de landrover mag besturen, fluistert hij me toe dat het middel fantastisch werkt; hij kan het weer.

Leraar Nino plakt de band van zijn Noorse sportfiets met boomsap, Canjambari, 24 maart 1974

Met de witte ambulance vanuit Ziguinchor op weg naar de grens met Guinee-Bissau

Zo breng ik de ochtend door, mijmerend over de gebeurtenissen van het afgelopen jaar. Het is tijd voor de lunch: rijst in een grote schaal met wat kip in het midden. Zoals gebruikelijk zitten we met een groepje mannen rond de schaal. Iedereen wast eerst zijn handen met water en zeep; we eten met onze rechterhand. De vrouwen eten, op een enkele uitzondering na, niet met ons mee. Het water komt uit een put. Na het middagmaal verken ik de basis. Die bestaat uit een aantal hutten van takken verscholen in het struikgewas, met daken gemaakt van palmladeren. De meeste vrijheidsstrijders bewonen een hut samen met hun vrouw en vaak ook een of twee kleine kinderen. De mannen hangen rond, praten wat, luisteren naar de radio en roken veel. Hun geweer hebben ze altijd in de buurt. De vrouwen doen de was, houden zich met de kinderen bezig, stampen rijst en koken. Een enkele vrouw is ook bewapend. Het is warm, de sfeer is landerig, en het is moeilijk voor te stellen dat hier soms gevochten wordt.

Nino, een leraar van de school, is de hele middag bezig met het plakken van zijn fietsband. Hij heeft net zo'n fiets als ik, een lichte Noorse sportfiets, met smalle banden, uitstekend geschikt voor de Noorse geasfalteerde wegen maar niet voor de bush. Reserve-onderdelen zijn er niet. Nino plakt zijn band met het sap van een bepaalde boom. Hij zegt dat dat uitstekend werkt; iedereen die in de bush een fiets heeft, gebruikt deze ter plaatse uitgevonden methode.

Canjambari, 25 maart 1974

Vandaag heb ik een vijftal schooltjes in de regio bezocht, elk dorpje heeft er een. De meeste schooltjes hebben één klas waar de onderwijzer de kinderen leert lezen, schrijven en rekenen. Soms is er ook nog een tweede klas, afhankelijk van het niveau van de onderwijzer. De schooltjes zijn ingericht uit houten banken en tafeltjes en hebben net als de hutten een omheining van stammetjes en een dak van palmladeren. Augusto, die met me mee gaat, vertelt dat een klein deel van de leerlingen van de dorpsscholen kan doorstromen naar het internaat op deze basis, Canjambari, waar ze de derde en de vierde klas kunnen doorlopen. De kinderen wonen gedurende de week in het internaat dat zestig kinderen telt, en in het weekend gaan ze terug naar hun dorpen. De PAIGC zorgt dat de internaatkinderen eten, kleding en schoolboeken krijgen. Als een kind op het internaat uitblinkt, kan het verder leren op het onlangs geopende Teranga-internaat in Ziguinchor.

Opening van het Teranga internaat door de hoge commissaris van de UNHCR, Ziguinchor Senegal, eind 1973. Midden Lucette, toenmalige echtgenoot van Luis Cabral

Loopgraaf aanleggen bij een school

Dat Teranga-internaat is gebouwd met steun van de Verenigde Naties. De opening, door de hoge commissaris van de UNHCR, was een half jaar geleden. De hoge commissaris was er samen met zijn vrouw voor vanuit Geneve naar Ziguinchor gekomen. Het was een grote officiële happening met zang- en dansoptredens van de keurig aangeklede kinderen en verschillende toespraken in het Portugees en het Frans. Luis Cabral was er zelf niet bij, maar Lucette, zijn Kaapverdische echtgenote, die net als Luis goed Frans spreekt, nam de honneurs waar, wat ze uitstekend deed. Eduardo, de kersverse directeur van het Teranga-internaat, had voor de gelegenheid een pak met een das aangetrokken en gaf een speech. Eduardo is een universitair geschoolde Kaapverdiaan, geboren in Guinee-Bissau. Hij heeft uit idealisme een goede baan in Portugal opgegeven en is met zijn vrouw en twee kinderen naar Ziguinchor verhuisd. Hij heeft er een eigen huis in de Hachelem en heeft ook een auto van de PAIGC ter beschikking gekregen. Hij spreekt uitstekend Frans en ik ga regelmatig bij hem langs om lange gesprekken te voeren over de toekomst van Guinee-Bissau en de Kaapverdische eilanden. Hoewel Kaapverdië honderden kilometers uit de kust ligt, is Guinee-Bissau heel lang van daaruit bestuurd door de Portugezen. Het hogere kader van de PAIGC bestaat vooral uit de wat lichter gekleurde Kaapverdianen, die meer scholing hebben gehad dan de autochtone Afrikaanse inwoners van Guinee-Bissau. Velen van hen zijn in Guinee-Bissau geboren en waren als ambtenaar in dienst van de Portugezen. Sommigen van hen hebben zich na het begin van de gewapende strijd bij de PAIGC aangesloten. Op een avond trof ik Eduardo in zak en as aan: hij had een simpele geluidsinstallatie aan de school geschonken, omdat het leuk was voor de kinderen om te leren zingen en op te dansen. Maar al na een paar dagen was de grammofoon onherstelbaar beschadigd. De arm was afgebroken, en platen draaien was er niet meer bij.

Het Teranga-internaat is een echte school zoals wij die kennen, met klassen en keurige banken, in schril contrast met de dorpsschooltjes hier in het binnenland, waar les wordt gegeven in de open lucht in de schaduw van bomen. De banken en de simpele lessenaars zijn van boomstammen gemaakt. Naast elke klas is een loopgraaf waar de kinderen kunnen schuilen in geval van een bombardement. Dat die bombardementen voor de kinderen een angstige ervaring zijn, blijkt wel uit de tekeningen die zij maken en die aan de omheining zijn bevestigd. Op de tekeningen zie je vliegtuigen die bommen uitgooien, hutten die in brand staan, wegrennende mensen en gewapende strijders. Voordat het Teranga-internaat werd gebouwd, was er in Ziguinchor al een PAIGC-internaat waar Anneke een tijdje les gaf. Via haar had ik dat soort tekeningen al eerder gezien, met dezelfde angstige sfeer. Tot voor kort

Neergeschoten Portugees militair vliegtuig

Vleugel van neergeschoten Portugees vliegtuig

stond de PAIGC volkomen machteloos tegen deze bombardementen, die veel slachtoffers maakten, maar sinds een jaar beschikt de organisatie over Russische afweerraketten die vanaf de schouder kunnen worden afgevuurd en zeer doeltreffend zijn. Daarmee zijn verschillende Portugese vliegtuigen neergeschoten, en sindsdien wordt er minder vaak gebombardeerd, want de piloten zijn bang geworden. Tijdens een van mijn bezoeken aan een militaire basis in het binnenland, brachten de vrijheidsstrijders mij vol trots naar het wrak van een neergeschoten Portugees gevechtsvliegtuig. Ik maakte er foto's, waarvan er een verscheen in het weekblad *Vrij Nederland*. Toen ik terug kwam in Ziguinchor, kregen we van een edelsmid een armband die gemaakt was van het metaal van een van de neergehaalde vliegtuigen.

Als de kinderen Augusto en mij zien aankomen, gaan ze direct staan. Augusto neemt het woord en vraagt de kinderen weer te gaan zitten op hun houten bankjes. Ze zitten dicht op elkaar, met op hun tafeltje een beduimd schoolboek in het Portugees dat ze met elkaar moeten delen. Augusto vertelt in het Creool dat ik dokter ben en voor de PAIGC zieken en gewonden behandel. Hij vertelt de kinderen dat niet alle blanken slecht zijn: we vechten tegen de Portugezen, maar ook onder de Portugezen zijn blanke mensen die helemaal niet tegen ons willen vechten en het eens zijn met onze vrijheidsstrijd. Ook in andere landen in Europa zijn veel mensen die achter onze idealen staan en ons steunen met geld en goederen. Soms tegen de wil van hun regeringen in, die wel achter het Portugese koloniale regie staan.

Na zijn gloedvolle speech krijg ik het woord. Ik vertel waarom ik hier naartoe gekomen ben, dat er een door studenten opgericht comité in mijn land is dat de PAIGC steunt, en dat zij mij hebben gevraagd om hier te komen werken. Ik vertel dat Nederland ongeveer net zo groot is als Guinee-Bissau, maar dat daar wel meer dan tien keer zo veel mensen wonen, dat het helemaal plat is en dat overal water is en heel veel koeien. Ik merk dat de kinderen geen idee hebben hoe andere landen eruit zien. Films of televisie hebben ze nooit gezien. Ter afsluiting van mijn praatje zeg ik dat ik onder de indruk ben van wat er in de bevrijde gebieden van Guinee-Bissau al is bereikt. En dat ik hoop en verwacht dat de Portugese koloniale machthebbers het spoedig zullen opgeven, zodat het afgelopen is met het vechten en de bombardementen en Guinee-Bissau, Mozambique en Angola zelfstandig zullen worden, net zoals eerder al de andere door Europa gekoloniseerde landen in Afrika.

Schooltje verscholen in het struikgewas

Kindertekening bij de school in Canjambari

Bij elke school die we bezoeken herhaalt zich hetzelfde ritueel. Na onze speeches blijft het doodstil en vertrekken we weer. Een keer staat een leerling op en vraagt hoe de scholen in mijn land georganiseerd zijn. Ik doe mijn best om uit te leggen dat wij kleuterscholen, lagere en middelbare scholen hebben en universiteiten waar je nog verder kunt leren. En dat in mijn land iedereen kan lezen en schrijven. Ik besef hoe moeilijk het voor deze kinderen moet zijn om zich hier een voorstelling van te maken.

Als we de meeste scholen in de regio hebben bezocht, is de dag voorbij en gaan we terug naar de militaire basis, waar Jaime net klaar is met het trekken van een kies. Hij is tevreden, het is goed gegaan. Die nacht hoor ik een plotseling gekraak van takken vlakbij mijn hut en zie ik in het maanlicht een everzwijn zich door het struikgewas wurmen. Als ik dat de volgende ochtend vertel, kijken de vrijheidsstrijders mij verbaasd aan: waarom heb je hem niet geschoten, is hun reactie; everzwijn is heerlijk, je hebt toch een pistool? Dat klopt maar ik ben in Nederland niet in militaire dienst geweest en met het pistool dat ik voor deze tocht ter zelfverdediging heb gekregen, heb ik drie keer geoefend door op een boom te schieten. Daar is het bij gebleven. Ik durf het ding niet uit de holster te halen, bang om mezelf te bezeren.

Canjambari, dinsdag 26 maart 1974

Vandaag met Augusto en Jaime op bezoek geweest in de sector JongFarim, ongeveer een uur lopen van hier. Ik had hen gevraagd om vroeg op pad te gaan, omdat het dan nog niet zo heet is, maar dat gebeurde niet; eerst moest er in alle rust een ontbijt – rijst! – worden verorberd. Als we na het ontbijt op pad gaan, is het al aardig heet geworden. JongFarim is het gebied waar ik op de heenweg doorheen gekomen ben en waar ik de rivier ben overgestoken. We bezoeken enkele dorpen, die overdag vrijwel verlaten zijn vanwege het risico op bombardementen. De meeste bewoners houden zich schuil in de bush.

We bezoeken weer een dorpschooltje, met één klas van ongeveer veertig kinderen. Het ritueel van gisteren herhaalt zich, maar hier worden we ontvangen met handgeklap en 'leve de PAIGC'. Daarna ga ik met Augusto naar het 'hoofdkwartier' van de sector, dat bestaat uit enkele hutten. Daar ontmoet ik Cadi, die de verantwoordelijkheid heeft voor de scholen in de regio. Zij heeft negen kinderen, van wie de oudste zelf alweer kinderen heeft. Ze is een Mandinga en spreekt behoorlijk goed Creool. Augusto vraagt hoe het hier

loopt. Doen de onderwijzers het goed en zitten ze niet de hele tijd achter de meisjes aan? Cadi zegt niet te klagen te hebben; ze gaat regelmatig de dorpen langs om te controleren of de ouders de kinderen naar school sturen. Dat gebeurt helaas niet altijd, vooral niet als er op het land gewerkt moet worden. Vooral de meisjes gaan vaak niet naar school, omdat de ouders dat niet nodig vinden.

Augusto vertelt me dat elk dorp in de bevrijde gebieden bestuurd wordt door een dorpscomité met vijf leden onder wie ook altijd vrouwen. De voorzitter en de vice-voorzitter zijn altijd mannen, terwijl de verantwoordelijkheid voor de kinderen en de ravitaillering doorgaans de taak is van de vrouwen in het comité. Bij Moslim-stammen zoals de Mandinga's, stuit de emancipatie van vrouwen op veel verzet. Bij de Balantes, die de traditionele animistische religie aanhangen, is dat veel minder een probleem. Als een vrouw met een bepaalde verantwoordelijkheid wordt tegengewerkt, kan ze altijd bij de partij terecht voor steun, maar vaak is het probleem van afstand niet op te lossen.

Zo brengen we pratend en palmwijn drinkend de dag door en aan het eind van de middag, wanneer het wat koeler is geworden, gaan we naar de rivier. Jaime en ik duiken het water in, heerlijk. Geen krokodillen en ook geen vliegtuig deze keer. Als het donker wordt, lopen we terug naar Canjambari voor de gebruikelijke maaltijd met rijst en – ditmaal – vis.

Die avond probeer ik op de korte golf naar de Nederlandse radio te luisteren maar de verbinding is te slecht. De maan schijnt maar geeft te weinig licht om te kunnen lezen. En dus peins ik opnieuw over hoe het afgelopen jaar is verlopen.

De stad Ziguinchor waar ik woon en werk, is erg uitgespreid. Er zijn geen hoge gebouwen en de meeste buurten bestaan uit dicht op elkaar gepakte houten hutten, behalve de Hachelem vlakbij de rivier de Casamance, waar we in het begin woonden en waar ik in het najaar – toen mijn vrouw Anneke al terug was gegaan naar Nederland – weer naar toe verhuisd was. Overal lopen varkens en kippen en hier en daar liggen stapels huisvuil waar de varkens en de gieren al het eetbare uithalen. Er is een deel met mooie stenen huizen en goed onderhouden tuinen waar de blanken wonen en enkele goed verdienende Afrikanen. In het centrum staat hotel Aubert dat een Franse eigenaar heeft, net als veel andere winkels zoals de delicatessenwinkel en de boekwinkel waar alle Franse kranten en tijdschriften te koop zijn. Verder is er een apotheek, onder leiding van Maritou, een broodmagere Franse dame die hier

net als veel andere Fransen al heel lang woont. Als bepaalde medicijnen niet in onze eigen 'apotheek' te vinden zijn, moet ik daar tegen hoge prijzen aanschaffen wat ik voor de behandeling nodig heb. Er is ook een bioscoop, half in de open lucht, waar voornamelijk Chinese vechtfilms worden vertoond. En overal zijn kleine café's waar 's avonds door de Afrikanen en een enkele blanke dicht op elkaar wordt gedanst op opzweepende muziek.

Kort na onze aankomst hebben we een keer samen met Nicole de omgeving verkend. Eerst deden we een poging met een Russische motor met zijspan, maar daar kon ik niet goed mee omgaan en we belandden al snel in een greppel. Dus besloten we een tochtje te maken met een Russische jeep. We bekeken een paar slaperige dorpen in de omgeving waar we niemand kenden en gingen daarna maar weer terug. Met de Franse inwoners in Ziguinchor hadden we nauwelijks contact. Sommigen van hen woonden al hun hele leven in Senegal, zoals de garagehouder bij wie we onze ambulance in onderhoud hadden. Een goede monteur met een hele zwik kinderen, die teveel dronk en daarom niet altijd even goed aanspreekbaar was.

Toen we een maand in Ziguinchor zaten, kwam Klaas de Jonge langs, een Nederlandse antropoloog die mij bij een afstudeerscriptie over geboortebeperving in ontwikkelingslanden had begeleid en wist dat ik hier naartoe was gegaan. Klaas was in dienst van het Afrika-Studiecentrum in Leiden en zou hier met enkele collega's onderzoek komen doen bij de Diola, de stam die deze regio bewoonde. Klaas had een eigen auto en hij kende de omgeving al aardig goed. Wij – Anneke, Nicole en ik – gingen een hele dag met hem op stap. We zagen voor het eerst apen en zwommen in de Casamance. Klaas bracht ons in contact met twee Nederlandse gezinnen. 's Avonds gingen we eten bij een Nederlands echtpaar – Foeke en Tineke – die een goede kok hadden en woonden in een prachtig huis met een zwembad. Foeke werkte voor ILACO, een Nederlands bedrijf dat zich bezighield met landontginning. Een paar maanden later vertrokken ze uit Ziguinchor, omdat het project was afgelopen.

Een van de keren dat ik naar het binnenland ging, ging Klaas de Jonge met me mee. Ook Anneke en Nicole waren van de partij. Ik hield er spreekuur op een militaire basis, op ongeveer twee uur lopen vanaf de grens met Senegal, en vaccineerde er tegen cholera. We bleven er twee dagen. Klaas was geïnteresseerd in de vrijheidstrijd van de PAIGC en wilde er een artikel voor een krant over schrijven. De PAIGC vond het prima als hij meeging; een artikel in een Nederlandse krant was belangrijk voor hen. Helaas kwam het er uiteindelijk niet van.

Chico Mendes ("Chico Té") met zijn bruid, rechts Luis Cabral, Ziguinchor 1973

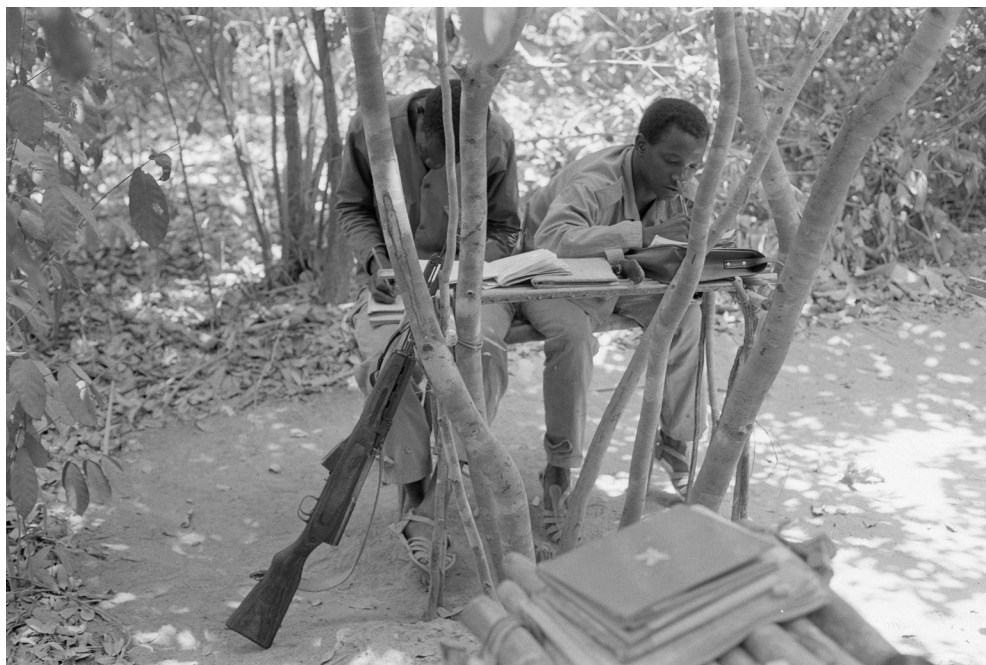

Bruiloft Chico Mendes, Ziguinchor 1973, met donkere jurk: Lucette, vrouw van Cabral

We lazen bijna dagelijks *Le Monde*, die met een paar dagen vertraging in de plaatselijke boekhandel belandde, en daardoor bleven we goed op de hoogte van wat er in de wereld gebeurde. Mijn ouders schreven ons lange brieven en stuurden ons regelmatig knipsels, zodat we ook niet verstoken bleven van het Nederlandse nieuws. Zij stuurden ook pakjes op, houdbare etenswaren zoals Marmite, waar we beiden groot liefhebber van zijn. Die pakjes deden er lang over en moesten worden opgehaald bij de douane, wat meestal zonder problemen verliep. Eén keer wilde de Senegalese douanier een behoorlijk bedrag hebben, anders kregen we het pakje, waar muziekbondjes voor onze bandrecorder in zaten, niet mee. Een van de verpleegkundigen van het PAIGC-ziekenhuisje bood aan om met ons mee te gaan. Hij kende iemand bij de Senegalese douane, een ver familielid van hem. De douanier draaide bij toen hij hoorde dat we - zonder salaris - voor de PAIGC werkten en we kregen het pakje mee zonder iets te hoeven te betalen.

Mijn zevenentwintigste verjaardag, begin april 1973, vierden we met Honório, Chico Mendes, een hoge militair, en Nicole, die kort daarna, net als ik nu, een voettocht door de bevrijde gebieden mocht maken als dank voor het feit dat ze anderhalf jaar zonder salaris voor de PAIGC had gewerkt. Na de tocht ging ze terug naar Frankrijk waar ze als wijkverpleegkundige in een kleine plaats in Noord-Frankrijk ging werken, een enorme overgang na haar avontuurlijke jaren in Algerije en Guinee-Bissau. Ze hield het er niet lang vol en verhuisde naar Parijs, waar ze in het centrum vlakbij de Place d'Italie een piepklein appartement kocht. Chico Mendes trouwde enige tijd later in Ziguinchor. Het was een groot feest, in aanwezigheid van Luis Cabral en zijn vrouw en veel andere militaire commandanten. Ook een van de twee dochters van Amílcar Cabral, Iva Maria, was bij het huwelijk. Er werd een enorme bruiloftstaart aangesneden en de sfeer was ontspannen.

Een van de weinige keren dat we in Senegal op stap gingen, betrof een weekend naar Oussouye, zeventig kilometer van Ziguinchor. De ILACO-mensen namen ons mee, want in het dorp woonde nog een andere Nederlander, Bert, die ook voor ILACO werkte. Er waren tot onze verrassing wel twintig andere Nederlanders die in de omtrek woonden, vaak met hun kinderen. We hadden hen nooit eerder ontmoet en ook met de Nederlandse ambassade hadden we nooit contact gehad. Bert had de dorpingen een feest aangeboden, hij had vierhonderd liter palmwijn laten aanrukken en er was een koe geslacht. Op een open terrein werd door de mannen van het dorp de 'lutte' beoefend, het man tegen man worstelen, en het ging er stevig aan toe. Dit alles onder het toezicht van de plaatselijke koning van de Diola, die geheel in het

Vrijheidsstrijder leert lezen en schrijven, wapen bij de hand

rood was uitgedost en op een soort troon zat. Een van de Nederlandse vrouwen had een grote zak met lollies gekocht die haar zoontje uitdeelde aan de kinderen. Hij werd onmiddellijk door een grote schare kinderen omringd. Hij probeerde ieder kind een lolly te geven maar er waren er niet genoeg en sommige kinderen pakten een paar lollies tegelijk, tot verdriet van het Nederlandse jongetje dat zo zijn best deed om het snoepgoed eerlijk te verdelen.

Vorig jaar met Kerst, toen Anneke al naar Nederland was vertrokken, ging ik met een Zwitser die hier voor een internationaal bedrijf werkte in zijn landrover naar het Niokolo Koba wildpark in het oosten van Senegal, een lange reis over stoffige wegen. We gingen met twee auto's; de andere landrover was van een Nederlands echtpaar van wie de man in de bosbouw werkte. We waren van tevoren gewaarschuwd dat er niet veel te eten was in het oosten van Senegal, omdat het daar het laatste jaar erg droog was geweest. En dus namen we al ons eten mee, inclusief een stel levende kippen die met vastgebonden poten in de achterbak werden geladen. Er ging een Spaanse coöperant mee, een boerenzoon die ons liet zien hoe je een kip moest slachten en schoonmaken. Voor het eerst zag ik olifanten en antilopen en natuurlijk apen, met in de verte zelfs een neushoorn. Het bezoek aan dit wildpark was voor mij een aangename onderbreking van mijn werk. We kampeerden in het park en hoorden pas de volgende dag dat een hele kudde olifanten dwars door de camping was gelopen. We hadden er niets van gemerkt. Een nacht brachten we door in een hotel midden in het wildpark. Ik had geen geld, maar de anderen betaalden voor mij. Er was zelfs een zwembad, een ongekennde luxe.

Matrikong, woensdag 27 maart 1974

Vanochtend uit Canjambari vertrokken. Het plan was om 's ochtends om zes uur op pad te gaan om de ergste hitte te vermijden. Maar, zoals bijna altijd, vertrokken we – Jaime en ik – pas om half tien, want er moest eerst uitgebreid ontbeten worden, eerder konden we niet op pad gaan. In Ziguinchor gebeurde het regelmatig dat ik 's ochtends zou worden opgehaald om het binnenland in te gaan maar dat de ambulance die ons zou wegbrengen niet op de afgesproken tijd kwam maar pas enkele uren later. Op het laatste moment bleek er geen benzine te zijn getankt of de chauffeur had zich verslapen. Een enkele keer kwam de ambulance helemaal niet, dan fietste ik na uren wachten naar het ziekenhuisje waar ik te horen kreeg dat het vandaag niet zou lukken omdat de ambulance door de militairen was gevorderd voor transport. Misschien gingen we morgen. In het begin wond ik me daar over op maar ik

Vrouw aan het werk op het land, 27 maart 1974

merkte al snel dat dat geen zin had en dat men ook niet begreep waarom ik me zo ergerde.

De bagage voor de tocht naar Matrikong wordt gedragen door schoolkinderen van het internaat van Canjambari, zoals gebruikelijk op het hoofd. Behalve Jaime gaat ook Anselmo mee, die verantwoordelijk is voor de scholing in de sector Sahra. Het marstempo ligt hoog. Rond half twaalf bereiken we een klein dorpje, waar we kort uitrusten voor we aan de tweede etappe beginnen. Het wordt langzamerhand erg heet. Na een uur lopen kruisen we de oude en niet langer gebruikte weg tussen Mansaba en de Portugese basis Bafata. Ik ben inmiddels behoorlijk uitgeput door de warmte. Het is zeker veertig graden celsius en de zon schijnt onbarmhartig, en er is alleen wat struikgewas en geen schaduw. Elke stap wordt een inspanning. Rond mijn hoofd cirkelen talloze vliegjes; mijn handtas, die ik zelf draag, begint zwaar te wegen, en elke vijf minuten vraag ik me af of we er nog niet zijn. De schoolkinderen lopen in snel tempo, zonder dat de bagage op hun hoofd hen lijkt te hinderen. Een van de jongens draagt mijn behoorlijk zware rugzak, en ook hij heeft er geen moeite mee.

Anselmo zegt dat er een dorpje vlakbij is en bij elke bocht van het voetpad, kijk ik verlangend vooruit of ik nog geen hutten zie opdoemen. Eindelijk, tegen twee uur, komen we na een lange tocht aan in een dorpje, na eerst door een open veld zonder schaduw te zijn gelopen. Op het veld is een vrouw met een hak de grond aan het bewerken. Hoe houdt ze het uit in deze hitte?! In het dorpje plof ik uitgeteld neer en drink een liter koel water. Ik krijg een half uur om bij te komen maar dan gaan we weer weg. Op naar het sector-hoofdkwartier van Matrikong, wat nog bijna een uur lopen blijkt te zijn. Jaime en ik strekken ons gebroederlijk uit in de schaduw van een boom op een voor ons uitgerolde, ter plaatse gemaakte, rieten mat. Veel kleine vliegjes die het vooral op de ogen hebben gemunt, maken slapen onmogelijk. We krijgen rijst met bonen en liggen de rest van de dag op apegapen. Morgen gaan we verder naar de regio Sahra Saba, wat nog een uur of drie lopen schijnt te zijn. Ik zie ik er nu al behoorlijk tegenop!

Bumal, Sahra, 29 maart 1974

Het is inmiddels kwart over vijf en het begint af te koelen. Ik ontdek dat ik verschillende blaren heb; het is een goed idee om een paar dagen uit te rusten. Gisteren zijn we uit Matrikong vertrokken. Opnieuw was het plan om 's ochtends vroeg op pad te gaan maar ook deze keer kwam het er niet van, want

Medisch consult door Antonio, Cubaanse arts, Bumal, april 1974

Medisch consult door Cubaanse arts Antonio, Bumal, April 1974

er moest eerst gegeten worden en ook nog palmwijn worden gedronken. Ditmaal was het een korte tocht en om een uur kwamen we hier aan, na een korte stop van twintig minuten. Onderweg had ik nog een keer mijn pistool geprobeerd, en miste ik een boom op tien meter afstand. Het staat stoer, dat pistool aan mijn riem, maar laten we maar hopen dat ik het niet hoeft te gebruiken. In het zuiden horen we het geluid van een bombardement, volgens mijn begeleiders in de regio Mores. Er schijnt daar fiks gevochten te worden.

Hier in Bumal zit ik in het hart van het land. De Geba-rivier ligt een uur lopen naar het zuiden en van hier kun je doorsteken naar het zuidelijk front, dat grenst aan Guinee-Conakry. Dat kan per kano maar dat schijnt wel een tamelijk gevaarlijke onderneming te zijn, want je hebt altijd kans dat je een Portugese patrouille tegenkomt.

Vanochtend heb ik het ziekenhuisje bezocht. Het is veel groter dan dat van Canjambari, met vijftien bedden, verscholen in het struikgewas. Het aantal bedden is zo nodig gemakkelijk uit te breiden, want het maken van een bed van boomstammen is een kleinigheid. Deze basis ligt zeer beschut; de begroeiing is vrij dicht waardoor er vanuit de lucht niets te zien is. Er zijn 25 'verpleegkundigen,' bijna allemaal vrouwen, en twee Cubanen, een arts en een verpleegkundige, beiden mannen. De Cubaanse arts vertelt me dat hij is opgeleid als vaatchirurg en dat hij dit doet voor zijn dienstplicht. Zij blijven ongeveer een half jaar op deze post en al die tijd zijn ze volkomen geïsoleerd, zonder post, en zonder contact met de buitenwereld of hun familie. Ze hebben wel een radio. Beide Cubanen hebben lang haar en zijn gekleed in een groen militair pak met een pet op hun hoofd. Ze spreken aardig Creool, wat voor hen als Spaanstaligen niet al te moeilijk is. Volgende week doen ze een operatie onder plaatselijke verdoving, een buikwandbreuk.

Vandaag gaat het verplegend personeel naar school. De meesten konden niet lezen of schrijven, maar volgen nu de tweede en de derde klas samen met de vrijheidsstrijders die ook in de houten banken zitten, hun geweer altijd in de buurt. Ook zij konden voor ze bij de PAIGC gingen niet lezen en schrijven. Sommige vrouwelijke verpleegkundigen hebben hun jongste kind op hun rug gebonden, de meesten vredig in slaap. Tussen de banken spelen de wat oudere kinderen. Niemand stoort zich eraan, ze gaan hun eigen gang en komen ook niet aan de geweren die tegen de banken staan.

The Unfinished revolution van Isaac Deutscher uitgelezen. Eerder las ik al zijn biografie van Stalin. Deutscher was bepaald geen aanhanger van Stalin maar in deze biografie merk je daar niet veel van. Hij beschrijft nauwkeurig

en boeiend de opkomst van Stalin na de dood van Lenin, de door hem gewonnen broederstrijd met Trotsky, zijn meedogenloze tirannie en de verschrikkingen als gevolg daarvan. Ik heb in Ziguinchor ook Deutscher's biografie van Trotsky, waarvan ik de eerste twee delen gelezen heb. Het laatste deel was te zwaar om op deze tocht mee te nemen. Dit boek van Deutscher is licht, althans wat gewicht betreft! Het is een boeiende en kritische analyse van het verloop van de Russische revolutie en hoe die ontspoorde. Op de middelbare school ontdekte ik de Russische schrijvers uit de negentiende eeuw, en in mijn studententijd verzamelde en las ik de hele Russische bibliotheek van Van Oorschot. In mijn eerste studentenjaar begon ik Russisch te leren, om die prachtige boeken in de oorspronkelijke taal te kunnen lezen. Maar de geneeskundestudie en het studentenleven slokten te veel tijd op, en na een half jaar gaf ik het op. Mijn fascinatie voor dat uitgestrekte land Rusland, en later de Sovjet-Unie, bleef echter bestaan.

Bumal, zaterdag 30 maart 1974

De dag lezend doorgebracht. Ik ben begonnen in *Caravans*, een roman van James Mitchener. Ergens in het boek zegt een leraar tegen een meisje: 'You have the disease that eats at our world. You cannot find peace in old conversations and beliefs, yet, you are not sufficiently committed to anything to forge new ones for yourself.' Een prachtige observatie.

Een dag niets doen in het bos noopt tot nadenken. Een opgejaagd volk verschuilt zich hier, omdat de Portugezen niet willen ophouden hen hun 'beschaving' bij te brengen. Dorpen moeten overdag verlaten worden, dieren worden diep in het bos gehoed, voedsel en materiaal moeten 's nachts getransporteerd worden. De Portugezen vliegen met hun moderne straaljagers over het bos, op zoek naar een teken van leven. Als ze dat zien, voeren ze bombardementen en beschietingen uit, in naam van hun 'superieure katholieke beschaving'. Wat een zinloze oorlog. En desondanks is hier veel vooruitgang geboekt.

Een van de lezingen die ik voor mijn vertrek in het Tropeninstituut in Nederland bijwoonde, werd gegeven door een antropoloog, een zekere professor Post. Ik ging na afloop van zijn verhaal naar hem toe en toen hij hoorde dat we naar Guinee-Bissau gingen, zei hij dat hij ons benijdde. Er gebeuren daar dingen, zei hij, die voor heel Afrika van betekenis zijn. 'Guinee-Bissau est bien parti'. Daar had hij bepaald gelijk in en het was een van de redenen om juist naar Guinee-Bissau te gaan.

We lazzen voor we weggingen over Amilcar Cabral, die internationaal bekend stond als een inspirerende leider en wel vergeleken werd met Che Guevara en Fidel Castro. Zijn betekenis was veel groter dan alleen als leider van de bevrijdingsbeweging van het kleine Guinee-Bissau en de ver uit de kust gelegen Kaapverdische eilanden. Hij was actief in de Pan-Afrikaanse vrijheidsbeweging en nauw betrokken bij de oprichting van de verzetsbewegingen in de andere twee Portugese koloniën, Angola en Mozambique. Zijn beide ouders waren Kaapverdiaans, zo lazzen we, maar hij was geboren in Guinee-Bissau. Na zijn middelbare school in Kaapverdië, studeerde Amilcar landbouwkunde in Portugal, waar hij een kring van andere radicale Afrikaanse studenten uit de Portugese koloniën ontmoette met wie hij levenslang contact hield. Na zijn studie keerde hij terug naar Guinee-Bissau, waar hij in opdracht van het Portugese Ministerie voor de overzeese gebieden een grondige studie deed over de landbouw in Guinee-Bissau. Door die studie, die drie jaar duurde, bereisde Amilcar het hele land en leerde hij alle volken en hun gewoontes goed kennen. Tot die tijd was hij als stadsbewoner uit de middenklasse hier nooit mee in aanraking geweest. Die kennis kwam hem later zeer van pas bij het organiseren van het verzet tegen de Portugese overheerser, dat net zoals in andere Afrikaanse landen vreedzaam begon, maar toen dat geen succes had in 1963 overging in een gewapende bevrijdingsstrijd. In de jaren daarvoor had Amilcar honderden goed getrainde jonge mannen het land in gestuurd om de ongeletterde boeren bewust te maken van de noodzaak om zich van het koloniale juk te bevrijden. In een van zijn geschriften geeft Amilcar Cabral een voorbeeld van de manier waarop de boeren werden benaderd. Men probeerde het vertrouwen van de boeren te winnen door in te spelen op de alledaagse problemen. "Hou altijd in gedachten dat de mensen niet gaan vechten voor ideeën, men vecht om het beter te krijgen, voor een leven in vrede, voor vooruitgang, voor de toekomst van hun kinderen", zo schrijft Cabral. Hij geeft ook een voorbeeld hoe de boeren benaderd konden worden:

"Vader, waarom geef je mij alleen maar rijst te eten, de Balantes zijn toch een gastvrij volk?" "Ik ben een arm man, dit is alles wat ik heb". "Maar hoe kan dat nou vader, je hebt toch je hele leven hard gewerkt en je hebt niet één kip op je erf?" "Mijn zoon, waarom vraag je zulke dingen. Vroeger had ik koeien en ook lammeren maar de blanken hebben ze als belasting weggehaald". "Wat vind je daar nu van vader, wat die blanken doen?" "Wat kan ik beginnen, ze zijn te sterk". En dan kun je vertellen dat er een partij is die de Portugezen zal verdrijven.

De PAIGC wist door deze pagne de boerenbevolking achter zich te krijgen en al snel nadat de eerste gevechten waren uitgebroken kreeg men een klein deel van het land in handen. Geleidelijk werd het gebied dat onder controle stond van de PAIGC uitgebreid. Toen ik in Guinee-Bissau aankwam, hadden de Portugezen zich teruggetrokken in de steden en was de rest van het land bevrijd. Internationaal was Amilcar zeer actief. Hij bepleitte zijn zaak in vele Westerse landen waarvan hij veel morele steun kreeg, en de benodigde wapens kwamen voornamelijk uit de Sovjet-Unie, Tsjechoslowakije, China en uit Cuba dat ook militaire instructeurs stuurde om te helpen bij de training van de vrijheidsstrijders. Amilcar was goed thuis in de Marxistische leer maar hij noemde zichzelf geen communist en wist in de periode van de Koude Oorlog behendig te laveren tussen Oost en West. Hij beseftte goed dat hij steun van beide kampen nodig had.

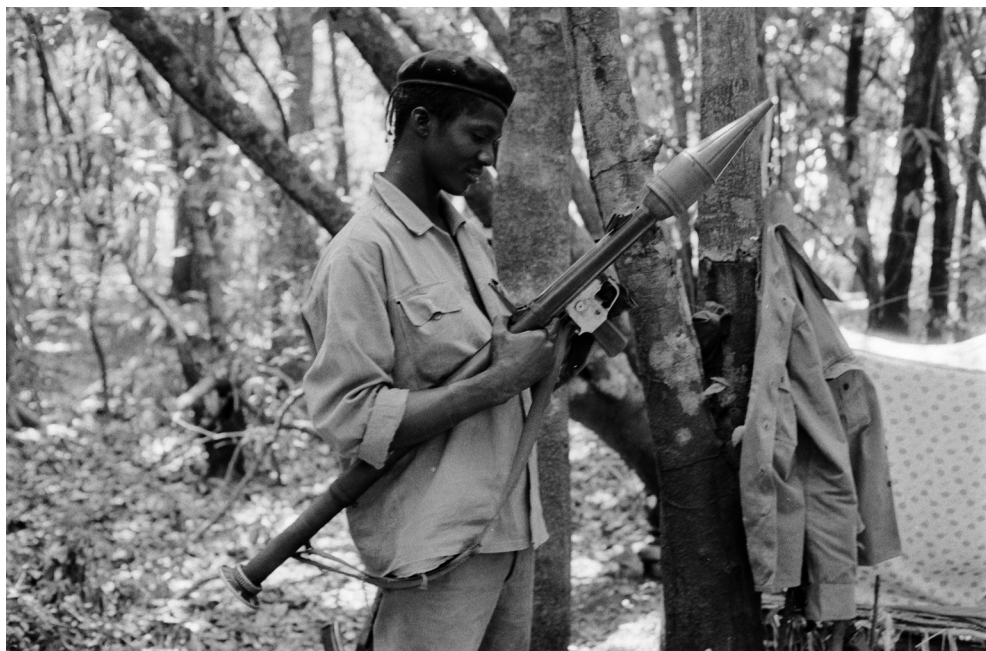
De moord op Amilcar Cabral in Conakry in januari 1973, kort voor onze aankomst bij de PAIGC, was beraamd en uitgevoerd door in ongenade gevallen PAIGC-commandanten en werd gesteund door de PIDE, de geheime dienst van Portugal. De moordenaars en hun handlangers werden door het leger van Guinee-Conakry opgepakt en door de PAIGC berecht. Sommigen kregen gratie, een deel kreeg de doodstraf. De omstandigheden van de moord werden overigens pas maanden later duidelijk, want er werd niet veel over gepraat en wij hoorden slechts mondjesmaat de details. De dood van Cabral was een zware slag voor de PAIGC maar de vrijheidsstrijd ging onverminderd door, nu onder leiding van Amilcar's halfbroer Luis Cabral. Dit was de situatie toen wij in februari 1973 in Ziguinchor aankwamen. Luis zagen we regelmatig als hij op doorreis was in Ziguinchor, maar het kwam eigenlijk nooit tot gesprekken over de PAIGC en de toekomst van Guinee-Bissau. Hij was altijd vriendelijk maar veel verder dan oppervlakkig contact kwamen we niet. Wel voerden we een keer een lang gesprek met Lucette, zijn vrouw, die ons vertelde dat er op een gegeven moment wantrouwen tegen ons had bestaan. Waren we wel te vertrouwen? Ik had immers een Portugese naam en hoewel ik al bij mijn aankomst had uitgelegd dat mijn verre Joodse voorouders uit Portugal waren verbannen door de inquisitie – een geschiedenis die zij niet kende – was dat toch een beetje vreemd. Lucette had op een conferentie in Zweden zelfs Sietse Bosgra benaderd om hem te vragen wat hij van ons wist. Sietse was voorzitter van het Angola Comité en bepaald niet gecharmeerd van het door communistische studenten geleide Medisch Komitee Angola dat ons had uitgezonden. Maar, had Sietse gezegd, wij waren

zeker te vertrouwen, daar was geen twijfel over. Gelukkig maar, zei Lucette, want bij enige twijfel had de PAIGC ons naar huis gestuurd; ze waren na de moord op Amilcar extra wantrouwig geworden. Dat wantrouwen was wel de reden geweest dat we de sleutel van de PAIGC-postbus in Ziguinchor hadden moeten inleveren, die we maandenlang in ons bezit hadden gehad omdat er toch vrijwel alleen maar brieven voor ons in de postbus binnenkwamen.

Bumal, maandag 1 april 1974

Zojuist is Jaime vertrokken, hij gaat terug naar Canjambari. Dat is jammer, want ik kan goed met hem opschieten en we hebben altijd wat te bepraten. Gisteren ben ik op bezoek geweest bij de militaire basis Menteng, anderhalf uur lopen hiervandaan. Manual Na Ndingna is daar de baas. Hij is sinds kort verantwoordelijk voor het front Nhiacra-Mores; daarvoor was hij commandant van Hermangono. Ik heb Manual een aantal keren in Ziguinchor ontmoet en kon het erg goed met hem vinden. Nhiacra is de guerillabasis van de PAIGC die het dichtst bij Bissau ligt, op ongeveer twintig kilometer. Er wordt regelmatig gevochten en daarom schijnen er op de basis Nhiacra, als een van de weinige, geen vrouwen te zijn, waardoor al het huishoudelijke werk door de mannen moet worden gedaan. Menteng behoort ook tot het front Nhiacra-Mores maar het ligt meer in de luwte, vandaar dat ik er naartoe kan. Nhiacra is vanaf Menteng nog ongeveer een dag lopen.

Ditmaal gaan we vroeg op pad. We lopen door de bossen, waar boeren struikgewas en bomen aan het kappen zijn. Het is de voorbereiding van de regentijd. Wanneer het struikgewas en de bomen zijn omgehakt, wordt het veld afgebrand en daarna door de vrouwen met een hak bewerkt om er een bruikbaar rijstveld van te maken. Hier en daar zijn al stukken land afgebrand en zijn vrouwen aan het werk, soms met kinderen op de rug gebonden. De meeste vrouwen zijn van boven naakt. Als ik hen wil fotograferen, willen ze dat alleen als ze eerst een bovenkleed kunnen aantrekken om hun borsten te bedekken.

Vrijheidsstrijder in het militaire kamp Manten van de PAIGC

De basis Menteng ligt diep in de bossen verscholen, vlakbij een natuurlijke bron waar glashelder water uitkomt, de hele droge tijd door. Het is er donker en door de schaduw blijft het er de hele dag koel. Niet ver hiervandaan is een moerasgebied waar een grote groep nijlpaarden woont, maar die laten zich zelden zien. Er zijn niet veel mensen op de basis, de meesten zijn op patrouille. Ik word hartelijk omarmd door Manual. Met zijn vriendelijke en wat kinderlijke gezicht, valt hij op tussen de geharde en soms bebaarde koppen van de strijders. Na de begroeting gaan we zitten en wordt heel jonge palmwijn tevoorschijn gehaald die nog nauwelijks alcohol bevat. Het is meer een soort limonade. Er komen allerlei mensen langs, ook twee oude boeren die meer palmwijn meebrengen en denken dat ik de Cubaanse dokter uit Bumal ben. Als ze horen dat ik niet de Cubaanse dokter ben maar de dokter van het ziekenhuis in Ziguinchor en dat ik hier geen spreekuur houd, gaan ze teleurgesteld weg.

Manual en ik spelen een partijtje schaak. Anneke heeft hem vorig jaar op de binnenplaats van het PAIGC-hoofdkwartier in Ziguinchor de beginselen van het spel uitgelegd en nu speelt hij al aardig goed. 's Middags komen de vrouwen van de groep erbij zitten. Een van de commandanten zegt dat we ons goed moeten realiseren dat we oorlog tegen de blanken voeren, maar dat er ook goede blanken zijn die de PAIGC steunen, zoals ik. De hele groep klapt, ik word er verlegen van. Dan wordt de sfeer losser: de vrouwen zingen enkele balladen in hun taal, het Balante. Ik kan het niet verstaan maar Manuel fluistert in mijn oor dat het verhalen zijn over vervlogen tijden en heldhaftige gebeurtenissen. Ze zingen ook ter ere van Cabral en roepen de mannen op ten strijde te trekken tegen de Portugezen. Al zingend voorspellen ze dat de Portugezen de weg die ze vlakbij de Gaba-rivier aan het aanleggen zijn, niet kunnen afmaken, omdat ze snel uit Guinee-Bissau verdreven zullen worden. Af en toe springt een van de vrouwen op om te dansen terwijl alle anderen haar met handgeklap begeleiden. Halverwege de middag vliegt een Fiat-straalvliegtuig over. Iedereen duikt de loopgraven in en het is ineens muisstil. Vijf dagen geleden werd de basis gebombardeerd, maar deze keer gebeurt er niets. Iedereen komt weer tevoorschijn en het feest gaat verder alsof er niets gebeurd is. Ik lijk de enige te zijn die behoorlijk geschrokken is. Ik krijg geen slok palmwijn meer naar binnen en zit verkrampd in de kring. Alle anderen zijn kennelijk aan dit soort gebeurtenissen gewend geraakt. Het duurt even voor ik me weer kan ontspannen.

Twee Militairen van de PAIGC leren lezen en schrijven

Appel op de basis Hermangono

Wat later komt een oude man op bezoek, een van de leden van de Nationale Assemblée. Als teken van zijn positie heeft hij een radio bij zich, die hij van de partij gekregen heeft. Manual staat op om hem zijn plaats aan te bieden. Er wordt zoals altijd weer palmwijn gedronken, want de Balantes hebben alleen vertrouwen in je als je samen met hen drinkt.

Als we tegen de avond teruggaan, loopt Jaime licht aangeschoten voor me te zwabberen van de palmwijn, maar ondanks dat bereiken we zonder problemen Bumal. Daar horen we over de radio dat die middag in het PAIGC-ziekenhuis van Koundara in Guinee-Conakry Osvaldo Vieira overleden is. Hij was een van de oprichters van de PAIGC in 1956 en lange tijd commandant van het noordelijke front. Ik heb hem nooit ontmoet maar aan de reacties te horen was hij een belangrijk man binnen de partij en is dit – na de moord op Amilcar – opnieuw een groot verlies.

Bumal, 2 april 1974

Gisteravond lang gepraat met Antonio, de Cubaanse arts. Ik spreek Creool, hij een mengsel van Creool en Spaans, maar we verstaan elkaar goed. Hij is 29 jaar en vervult hier dienstplicht. Normaalgesproken woont hij in Havana met zijn vrouw en drie kinderen. Hij blijft hier een jaar, waarvan er nu een half jaar voorbij is. Hij vindt het zwaar en heeft heimwee naar huis. Een enkele keer krijgt hij via Guinee-Conakry brieven, maar die doen er drie maanden over. Hij is van Cuba naar Guinee-Conakry gevlogen en vandaar met een vrachtauto naar Senegal gereden, verstopt onder de lading. De Senegalese douane kreeg enkele blikken melk en pakjes sigaretten en liet toen de vrachtauto door zonder te controleren. Vanuit Senegal is hij de grens met Guinee-Bissau overgestoken en net als ik lopend hier naartoe gekomen. Hij denkt dat de Senegalezen wel weten dat er Cubaanse artsen via hun land naar Guinee-Bissau gaan, maar officieel willen ze er niets van weten. De politiek van Cuba is bij hen niet geliefd; ze zijn helemaal op de hand van Frankrijk. In Senegal zijn ze ook vrij dubbelzinnig in hun 'omgang' met de PAIGC. Officieel steunen ze de beweging, wat ook haast niet anders kan, want ze kunnen moeilijk tegen de bevrijding van het koloniale juk zijn. Maar wapentransporten van de PAIGC zijn niet toegestaan, al gebeurt het wel, zoals ik ook met eigen ogen heb gezien bij een bezoek aan de basis Hermangono vorig jaar. De Senegalezen laten de wapentransporten kennelijk oogluikend toe, maar de meeste wapens komen binnen via Guinee-Conakry, want dat land steunt de PAIGC volledig en het hoofdkwartier van de beweging zit ook in Conakry.

Operatie door Antonio, een Cubaanse arts en verpleegkundige, Bumal, 2 april 1974

De instrumenten liggen steriel klaar voor de operatie, Bumal, 2 april 1974

De Cubaanse verpleegkundige Gustavo assisteert bij het spreekuur, Bumal, april 1974

Er werden toen ik in Hermangono was enkele vrachtauto's met wapens binnengebracht, die ik allemaal uitgebreid kon fotograferen; niemand had daar bezwaar tegen. Ik hield daar spreekuur en Anneke en ik bleven die nacht in de basis slapen. Er werd vlak in de buurt gevochten en omdat er ook gebombardeerd kon worden, hadden ze voor ons een meter diepe kuil gegraven met daarin twee 'bedden' van boomstammen. Midden in de nacht werd ik wakker door gebonk vlakbij mijn hoofd. Ik keek op en schrok me te pletter: een grote pad sprong op en neer om uit de kuil te komen, overdekt met een horde mieren die hem levend aan het verslinden waren. De kuil was te diep voor de pad en hij kon er niet uitkomen. De mieren liepen ook over ons 'bed'. We stonden verschrikt op, klommen uit de kuil en schudden onze kleren en onze bamboe slaapmatjes uit om alle mieren te verwijderen. In de verte hoorden we het gebulder van kanonnen maar desondanks besloten we om niet meer in de kuil te gaan slapen en legden ons op onze matjes te rusten naast de kuil, waar geen mier te bekennen was. Toen we de volgende ochtend vroeg wakker werden, zag ik dat er van de pad vrijwel niets meer over was, behalve wat botjes. Hij was levend opgegeten door de mieren.

Vanochtend kreeg ik bezoek van José Martinho, de verpleegkundige van Bantaja, hier vijf uur lopen vandaan. Hij was speciaal gekomen om mij te begroeten. Zijn vrouw, Maria, had een tijdje voor mij gekookt in Ziguinchor. Hij had een gewei van een Bubal – een soort antilope – meegenomen als cadeau en beloofde binnenkort nog zo'n gewei in Ziguinchor te zullen afleveren, zodat ik dat mee terug naar Nederland kon nemen.

Later op de ochtend kijk ik hoe Antonio onder plaatselijke verdoving een navelbreuk bij een oude vrouw repareert. Hij opereert snel en zeker van zichzelf, bijgestaan door Gustavo, de Cubaanse verpleegkundige die het infuus in de gaten houdt. Antonio heeft een schoongewassen groen pak aan met daaroverheen een even schoon schort dat door een van de verpleegkundigen achter zijn rug wordt dichtgebonden. De operatietafel is van boomstammen gemaakt, niet echt comfortabel voor de patiënt maar het voldoet uitstekend. In een half uur is de operatie klaar en wordt de vrouw van de operatietafel afgeholpen en ondersteund door verpleegkundigen naar een 'bed' in het ziekenhuis gebracht, dat ook van boomstammen gemaakt is.

Roel Coutinho graaft een loopgraaf voor het Campada college, noordelijke front, eind 1973

Scholieren in Campada College

Bumal, 3 april 1974

Vanochtend heb ik het internaat hier bezocht. Er zitten ongeveer veertig kinderen op, die doorgestroomd zijn vanuit de dorpsscholen naar de derde en de vierde klas lagere school hier. Net als in Campada en Canjambari, zijn de kinderen gedurende de week hier en gaan ze in het weekend terug naar hun dorp, als dat tenminste mogelijk is qua loopafstand. tot hier Bij het bezoek aan de vierde klas worden er allerlei vragen op mij afgevuurd, iets wat ik nog niet eerder heb meegemaakt. De kinderen vragen wat andere Europese landen van het Portugese kolonialisme denken. Ik vertel dat andere Europese landen ook lange tijd koloniën in Afrika hebben gehad maar dat die Afrikaanse landen al jaren geleden onafhankelijk zijn geworden. Zonder slag of stoot is dat niet gegaan en in sommige landen is veel strijd geweest. Portugal is het laatste Europese land dat halsstarrig vasthoudt aan zijn koloniën in Afrika: Guinee-Bissau, Angola en Mozambique. De kinderen willen ook weten hoe mijn land, Nederland, eruit ziet en of Nederland ook koloniën heeft gehad. Ik vertel over Suriname en Indonesië en ook dat Nederland in het verleden een belangrijke rol heeft gehad in de slavenhandel vanuit West-Afrika naar Amerika. Dit leidt zelfs tot een discussie en ik heb heel wat uit te leggen.

's Middags heb ik naar de radio geluisterd en wat gelezen, want er is verder niet zoveel te doen. Het wordt tijd dat ik weer op pad ga maar of ik naar Morres kan, is onzeker. Er wordt daar gevochten en men vindt het te gevaarlijk voor mij om daarheen te gaan. En dus heb ik alle tijd om de gebeurtenissen van het afgelopen jaar nog eens te overpeinzen.

Ik realiseer me dat ik eigenlijk niet goed weet waar in Guinee-Bissau ik precies ben. Ik heb geen gedetailleerde kaart en moet het doen met de uitleg van mijn begeleiders. Tijdens mijn verblijf in Senegal heb ik van dat land ook niet veel gezien. Wel ben ik een keer met Jos van der Klei, een antropoloog en een collega van Klaas de Jonge, een weekend naar Cap Skirring geweest, een luxe vakantieoord aan de zee, enkele uren met zijn auto vanuit Ziguinchor. Anneke was toen al teruggegaan naar Nederland. Ze had een tijdje op de PAIGC-school les gegeven maar toen dat ophield, had ze eigenlijk niets meer te doen. Ze zat zich de hele dag te vervelen op het hoofdkwartier van de PAIGC en besloot om haar studie sociologie in Amsterdam te vervolgen. Kort na haar vertrek in september 1973 verhuisde ik vanuit onze kamer in het plaatselijke PAIGC hoofdkwartier naar een nieuwbouwhuis in de Hachelem, de buurt waar ik al eerder had gewoond. Er woonden daar nog twee andere kaderleden van de PAIGC maar met hen had ik weinig gesprekken, zodat ik dus

Roel Coutinho aan het vaccineren, noordelijk front, begin 1974

veelal verstoken was van contact. Ik ging wat vaker met enkele Europeanen om, van wie er een, een Zwitser, een mooi huis had. Ik ging af en toe tussen de middag bij hem lunchen en dook dan ook het zwembad in. Met Jos van der Klei ging ik 's avonds soms uit eten in een van de Afrikaanse restaurants. Zijn familie was nog niet in Senegal aangekomen, dus hij was net als ik alleen. Wel had ik bij de verhuizing onze huisdieren meegenomen, waaronder een zwarte hond die we Sibidobo hadden gedoopt. Het was een vrolijk beest dat overal achter mij aanliep en goed kon opschieten met ons andere huisdier, een witte kat die regelmatig mislukte pogingen had gedaan om ons derde 'huisdier', een groene parkiet, op te eten. De witte kat bleek een vrouwtje te zijn; ze werd op een gegeven moment zwanger van een onbekende vader. Een van de kleintjes kon ik kwijt bij een Hollands stel, maar de rest van het nest moest helaas afgemaakt worden, want te veel katten hebben was niet mogelijk.

Bumal, 4 april 1974

Gisterenavond heb ik bij de Cubanen gegeten. Ze zijn blij met wat aanspraak, want ze voelen zich erg geïsoleerd. Ik herken dat gevoel heel goed, ik heb in Ziguinchor hetzelfde ervaren. Met de PAIGC-strijders kun je goed over de dagelijkse dingen praten en natuurlijk over de partij, de idealen, de verschrikkingen van de oorlog en hoe de toekomst er uit zal gaan zien. Maar verder lopen de belangstellingen zodanig uiteen dat de conversatie al snel stopt. Met enkele strijders kon ik een partijtje schaken en er was er een, Manuel dos Santos – Manecas – die goed Frans sprak en ook veel las. Zijn militaire training had hij in de Sovjet-Unie en in Cuba gehad en hij was verantwoordelijk voor de eenheid die de beschikking had gekregen over de Russische Sam-7 raketten die vanaf de schouder kunnen worden afgevuurd, een trefzeker wapen tegen vliegtuigen.

Sinds de PAIGC – eind 1972 – deze effectieve wapens had gekregen, waren er een aantal Portugese gevechtsvliegtuigen uit de lucht geschoten en waren de bombardementen op dorpen en militaire bases, die zeer gevreesd waren, sterk afgenomen.

Antonio en Gustavo, de twee Cubanen, vertellen dat ze 's avonds vaak al om acht uur naar bed gaan, meteen na het avondeten, omdat er gewoon helemaal niets te doen is in het kampement. Ik doe hier trouwens hetzelfde, maar het is dan nog te vroeg om te gaan slapen. Lezen met een zaklamp is geen goed idee vanwege de muggen en bovendien heb ik maar weinig batterijen. Ter gelegenheid van mijn bezoek worden er drie blikjes bier tevoorschijn gehaald,

gekoeld in water uit de plaatselijke bron. Cubanen die in Guinee-Conakry zitten, hebben hen die gestuurd. Ze krijgen ook blikken fruit, kaas, andere etenswaren en natuurlijk sigaren, om het geïsoleerde leven in het binnenland wat dragelijker te maken. Het klinkt luxueus maar net als ik zijn zij niet gewend om alleen maar rijst te eten, rijst 's ochtends, rijst 's middags en rijst 's avonds, soms met wat vlees of vis. In de regentijd, wanneer er niet gejaagd kan worden, eet men soms dagenlang maar een keer per dag. Enkele jaren geleden is een Cubaanse arts die een periode in het binnenland van Guinee-Bissau werkte, aan Beri Beri overleden, een ziekte die veroorzaakt wordt door een gebrek aan Vitamine B1 en vooral voorkomt bij mensen die alleen maar rijst eten. Sindsdien werken de Cubaanse artsen korter, niet meer twee jaar zoals daarvoor maar maximaal een jaar. Antonio vertelt over een andere Cubaanse arts die hier heeft gewerkt. De basis waar het ziekenhuisje was gevestigd, werd aangevallen door Portugese troepen, en alles werd platgebrand, ook het ziekenhuisje met alle apparatuur. De arts kon maar ternauwernood aan de Portugezen ontsnappen. Een andere arts was bij het oversteken van de rivier de Farim in een Portugese hinderlaag gevallen; hij wist zwemmend te ontsnappen. Bij die aanval vielen veel slachtoffers, ook de vrouw van Manuel Na Ndingna.

Ook nog enkele partijtjes domino met de twee Cubanen gespeeld; zij samen tegen een van de vrijheidsstrijders en mij. We verliezen elk partijtje. De Cubanen onthouden heel goed welke stenen er al uit zijn en ze zijn uitstekend op elkaar ingespeeld, dus we hebben geen schijn van kans.

Later die avond zit ik nog wat te praten met Anselmo en enkele vrouwen. Ze vertellen over de bombardementen. Toen De Spinola in 1972 als opperbevelhebber van het Portugese leger werd benoemd, ging het er hard aan toe. Hij koos iedere maand een sector van het land uit en bestookte die dag in dag uit. Anselmo vertelt over een bombardement op een school, waar hij net een half uur weg was toen het begon. Er werden acht kinderen gedood onder wie een jongere zuster van hem. Ja, verzuchten de vrouwen, in die tijd hadden we nauwelijks tijd om te koken. 's Ochtends stonden we op voor het licht werd, kookten dan zo snel mogelijk en gingen daarna het bos in om pas weer terug te keren als het donker was geworden. Een vrouw vertelt over familieleden en vrienden die zij bij de bombardementen is verloren. Het bangst is men voor de helikopters: "Als die je zien, ben je er geweest, ze volgen je net zolang tot ze je te pakken hebben." Nog steeds komen er vele malen per dag vliegtuigen over, maar sinds de PAIGC over de trefzekere afweerraketten van Russische

makelijk beschikt, wordt er veel minder gebombardeerd; de piloten zijn waar schijnlijk bang geworden. Elke keer als er een vliegtuig overkomt, pakken de vrouwen hun kinderen op, klaar om weg te vluchten. Als het geluid van het vliegtuig weer wegsterft, komt iedereen weer tot rust. Geen wonder dat op de tekeningen van de kinderen bijna altijd vliegtuigen voorkomen.

Vandaag is er verder helemaal niets gebeurd, behalve dat ik 28 jaar ben geworden en begonnen ben in *The first circle* van Solzhenitsyn.

Bumal, 6 april 1974

De afgelopen twee dagen gelezen, gepraat en palmwijn gedronken. Anselmo vertelt me dat hij al vanaf zijn twaalfde jaar bij de guerilla's zit. In 1964 is hij gevlucht uit Mansoa, een plaatsje hier in de buurt. Zijn vader, die onderdak gaf aan de vrijheidsstrijders van de PAIGC wanneer zij in Mansoa waren, was door de Portugezen opgepakt en Anselmo besloot te vluchten. Hij liep de stad uit en verstopte zich bij een riviertje totdat hij een groep vrijheidsstrijders zag. Die vroegen hem eerst waar hij vandaan kwam en waarom hij zich verstopte. Uiteindelijk namen ze hem mee naar een basis. Eerst was hij heel erg bang, want hij had verhalen gehoord dat je de vrijheidsstrijders moest mijden, omdat ze je ander doodschoten. Dat gebeurde in die eerste jaren van de gewapende opstand soms ook, want men was bij de PAIGC erg bang voor verraad, vooral als iemand uit de stad kwam. De discipline onder de strijders was in die beginperiode gering; bepaalde commandanten hadden een hele schare aan vriendinnen en misdroegen zich. Sommige strijders dachten dat als de Portugezen verjaagd waren, de PAIGC ervoor zou zorgen dat er niet meer gewerkt hoefde te worden en dat iedereen gratis rijst zou krijgen. Er waren ook tegenstellingen tussen de stammen: zo voelden de Mandingas, die islamitisch zijn, zich ver verheven boven de animistische Balantes die in geesten geloven en alcohol drinken. Daar wilden ze niets mee te maken hebben en ze wilden niet samen met hen eten en ook niet met hen vechten. Die tegenstellingen zijn bepaald nog niet verdwenen, maar de PAIGC doet er wel veel aan om de onderlinge verhoudingen te verbeteren. Het is een van de redenen waarom er zoveel energie in onderwijs voor volwassenen wordt gestoken.

De stoffen worden gekeurd in de volkswinkel

Het wegen van rijst in de volkswinkel

Bumal, zondag 7 april 1974

Vanochtend naar een dorpje hier in de buurt geweest om de volkswinkel te bekijken die daar die dag werd gehouden. De volkswinkels zijn niet op een vaste plaats. Degene die de winkel bestiert, reist met zijn spullen de verschillende dorpen langs. Hij heeft een fiets maar kan daar niet alles zelf op vervoeren. Wanneer hij naar het volgende dorp gaat, lopen er vrouwen met hem mee met ladingen op hun hoofd. De PAIGC heeft geen eigen geld dus wordt er gehandeld op ruilbasis. Op een beschutte plek is een grote tafel van boomstammen getimmerd met ook wat lange stammen om dingen op te hangen. Er zijn zo'n twintig boeren naar de volkswinkel gekomen, voornamelijk vrouwen. Ze komen met balen rijst en gierst die door de verkoper van de PAIGC op een eenvoudige weegschaal worden gewogen. Iedereen staat er omheen om te kijken; waarschijnlijk willen ze zeker weten dat het er eerlijk aan toe gaat. Een kilo gepelde rijst heeft een ruilwaarde van 40 CFA, de munteenheid die in Senegal wordt gebruikt. Ongepelde rijst is minder waard, 25 CFA per kilo. Er zijn alleen fel gekleurde stoffen en tabak om te ruilen, verder is er niets. De stoffen worden geruild tegen een waarde van 400 CFA per lap, dus daar moet heel wat rijst voor worden ingeleverd. Als de boeren spullen nodig hebben die de volkswinkel niet heeft, stuurt het dorp een paar mensen naar Senegal, waar ze de rijst verkopen en met de opbrengst kopen wat ze nodig hebben.

Veel keus in lappen stof is er niet maar toch wordt er door de vrouwen uitgebreid onderling gediscussieerd voor er een beslissing wordt genomen welke stoffen ze zullen kopen. De balen rijst worden na het wegen direct naar een bewaarplaats in het bos gebracht; ze zijn bestemd voor de vrijheidsstrijders. De bedoeling van de volkswinkels is dat ze voorzien in de belangrijkste primaire behoeften van de boerenbevolking: stoffen, tabak, pannen, potten, zeep, dekens etc. Luxe artikelen worden niet aangeboden. Ik vraag aan een van de boeren of ze behalve rijst en gierst ook pinda's verbouwen, want in Ziguinchor worden die in grote hoeveelheden op de markt aangeboden. "Niet meer mogelijk," zegt de boer. "Daar heb je een groot open terrein voor nodig en dat is te gevaarlijk om te bewerken met al die bombardementen." Hij vertelt dat er in zijn dorp ongeveer tweehonderd mensen wonen, allemaal Mandinga's.

De volkswinkel verscholen tussen de bomen

Drukte bij de volkswinkel

Na mijn bezoek aan de volkswinkel, ga ik terug naar Bumal om nog wat te lezen. Ik zou graag naar de basis Mores willen gaan, maar daar wordt nog steeds gevochten, dus dat zit er niet in. En dus besluit ik terug te gaan naar Ziguinchor, want er is weinig nieuws meer te zien en veel boeken heb ik ook niet meer bij me.

Canjambari, donderdag 11 april 1974

Maandagmiddag vertrokken uit Bumal. Twee schooljongens zijn tot Matrikong met me meegelopen om mijn rugzak te dragen. In Matrikong heb ik de nacht doorgebracht en de volgende ochtend om half zeven ben ik weer op pad gegaan, nu in gezelschap van twee gewapende mannen die lid zijn van de lokale beschermingstroepen. Elk dorp heeft een groepje mannen die belast zijn met de bescherming van de bevolking; ze patrouilleren rondom het dorp maar doen verder niet mee aan de guerillastrijd. De twee mannen spreken een klein beetje Creool maar veel gesprekken hebben we tijdens het lopen niet.

De middag brengen we door in een Mandinga-dorpje waar we uitgebreid te eten krijgen. Het is druk in het dorp, kennelijk is men niet bang meer voor bombardementen. Een maraboet met een bril zit op een mat en is iets aan het schrijven. Wat hij schrijft kom ik niet te weten, want hij spreekt geen Creool. Hij is duidelijk een belangrijk man in het dorp, want ik zie af en toe mannen die hem om raad vragen en een vrouw die hem zijn eten brengt. Ik heb geen haast om verder te gaan en val in slaap in een hangmat. Als ik wakker word, staat een aantal kinderen me verbaasd aan te kijken: wat doet deze blanke man hier? De vrouwen zijn zoals gebruikelijk rijst aan het stampen. De mannen praten met elkaar en maken met een houtje hun tanden schoon; de sfeer is uiterst ontspannen.

Dammen op de basis Canjambari aan het noordelijke front. Midden Manuel dos Santos ("Manecas"); rechts Constantino Texeira ("Cucho"); 10 april 1974

Gewondentransport van Canjambari naar de grens met Senegal, 12 april 1974

Tegen vieren is de grootste hitte voorbij en gaan we verder naar Canjambari, wat nog maar een paar uur lopen is. Het is erg leuk om daar weer aan te komen; ik word door iedereen omhelsd. Hoe was de voetreis, wordt mij gevraagd. Hebben ze daar in Sara wel genoeg te eten? Wat heb je daar allemaal gezien? Ik ben wel gewend aan hartelijke begroetingen, wat hier heel gebruikelijk is, terwijl het bij ons helemaal is verdwenen. Maar deze keer is het nog hartelijker dan anders. Kennelijk vindt men dat ik na deze voetreis echt een van hen geworden ben. Op de basis tref ik Chucho – Constantino Texeira – een legendarische PAIGC-commandant die vanaf het begin aan de gewapende strijd van de PAIGC heeft meegedaan. Hij zit te dammen met Manecas. We praten wat en drinken palmwijn tot het tijd is om te gaan slapen, vroeg zoals altijd.

Hermangono, maandag 15 april 1974

Afgelopen vrijdag om half vier 's middags uit Canjambari vertrokken. We staken de rivier de Farim over in een kano en liepen daarna nog een flink stuk door tot een dorpje waar we tot een uur 's nachts bleven. Toen pas kwam de maan op en gingen we weer op pad. Ik maakte de tocht samen met een gewonde, een jongen van een jaar of tien, die een open armfractuur had en door twee mannen gedragen werd op een bamboebrancard. We hadden een kleine escorte van tien vrijheidsstrijders. We liepen in een ruk door tot we om zeven uur aankwamen in Fambantang, een vooruitgeschoven post van Hermangono. Ik besloot die dag in Fambantang te blijven. De anderen gingen meteen door naar Hermangono, waar ik de volgende dag – zondag – naar toe liep. De voetreis is voorbij, nu nog wachten op een auto die me terug naar Ziguinchor kan brengen. Tijd voor een goede douche en schone kleren.

Ziguinchor, 15 mei 1974

Morgenochtend ga ik met de auto van Luis Cabral naar Dakar en vandaar met het vliegtuig naar Amsterdam. Ik ben na onze aankomst vorig jaar februari nog een keer in Dakar geweest, afgelopen september, om Anneke op het vliegtuig naar Nederland te zetten. Daarna ben ik meteen weer teruggegaan naar Ziguinchor, want in Dakar had ik verder niets te zoeken en ik kende er ook niemand.

Schrijvende maraboet

Na mijn terugkeer van de voetreis een maand geleden heb ik nog een paar weken in het ziekenhuisje gewerkt en toen arriveerde mijn opvolger, Joop de Jong, net als ik uitgezonden door het Medisch Komitee Angola. Hoe lang hij hier blijft is onzeker, want de onafhankelijkheid van Guinee-Bissau is op handen. Drie weken geleden is het dictatoriale bewind in Portugal tijdens de Anjerrevolutie vreedzaam omvergeworpen; ik las er uitgebreid over in *Le Monde*. De eerste berichten zijn hoopgevend. Het nieuwe democratische bewind wil snel een einde maken aan de oorlogen in de Portugese koloniën. Generaal De Spinoza, die hier in Guinee-Bissau tot eind vorig jaar gouverneur en hoofd van de Portugese troepen was, schijnt daar een belangrijke rol in te spelen. Hij is een enorme ijzervreter die voorheen een trouw aanhanger was van Salazar, maar door zijn ervaringen hier in Guinee-Bissau is het hem duidelijk geworden dat Portugal deze strijd nooit kan winnen en dat het tijd wordt om met deze zinloze strijd te stoppen. Onafhankelijkheid van de koloniën is onvermijdelijk. Van de PAIGC-vrijheidsstrijders hoor ik dat er nauwelijks meer schermutselingen met de Portugese troepen zijn en ook aan de bombardementen is helemaal een eind gekomen. Er zijn de laatste weken ook geen gewonden meer in het ziekenhuis aangekomen. Iedereen is hier hoopvol gestemd: na zoveel jaren strijd lijkt het eindelijk te lukken om op eigen benen te gaan staan. Luis Cabral heb ik niet meer gezien, maar hij zal het wel druk hebben met onderhandelingen over de toekomst van het land.

Mijn opvolger, Joop de Jong, heb ik inmiddels ingewerkt. Hij spreekt behoorlijk goed Portugees en zal het Creool dan ook wel snel leren. Hij wilde liever in het binnenland werken, net als de Cubanen, maar de leiding van de PAIGC heeft besloten dat hij moet beginnen in Ziguinchor. Er is daar medisch nog genoeg te doen, vooral de zorg voor de vele vluchtelingen uit Guinee-Bissau.

Gistermiddag kreeg ik een afscheidsdiner, maar niemand had mij van tevoren verteld dat er iets voor mij was georganiseerd. Toen Nicole hier ruim een jaar geleden vertrok om terug te gaan naar Frankrijk, was daar door de PAIGC geen enkele aandacht aan besteed en ze was daar terecht heel erg teleurgesteld over. Ze had hier immers bijna anderhalf jaar gewerkt, zonder salaris, net als ik. De avond voor ze wegging, zijn we toen maar met zijn drieën – Nicole, Anneke en ik – ergens wat gaan eten, in een erg katterige stemming.

De Zwitserse coöperant, met wie ik met Kerstmis naar het Niokolo Koba-wildpark was geweest, had gehoord dat niemand bij de PAIGC iets organiseerde voor mijn afscheid en had een paar westerlingen met wie ik de laatste maanden wat vaker was opgetrokken bij hem thuis voor een lunch uitgenodigd. Er was een Afrikaans bandje om het allemaal wat vrolijker te

maken. Halverwege dit afscheidsfeestje kwam Ramiro, de hoofdverpleger van het PAIGC-ziekenhuisje, met de ambulance aanrijden. Hij had mij overal gezocht en vroeg of ik meeding naar het plaatselijke hoofdkwartier. Enigszins beschaamd gingen Joop en ik met Ramiro mee. Op de binnenplaats van het PAIGC-hoofdkwartier bleek een lange tafel te zijn gedekt en er was een tiental mensen: een paar militaire commandanten die toevallig in Ziguinchor waren, Ramiro zelf en nog een andere verpleegkundige, Sekou, met wie ik het meest had samengewerkt. Honorio, de politiek verantwoordelijke van de PAIGC, die ons in februari vorig jaar had verwelkomd, zat aan het hoofd van de tafel. Het eten was prima en er was zelfs een fles wijn. Honorio hield een korte speech, in het Creool ditmaal, en bedankte me voor wat ik voor de PAIGC had gedaan. Natuurlijk sprak hij ook over de onafhankelijkheid die nu binnen bereik was. Daarna was het mijn beurt voor een speech, waarin ik iedereen bedankte voor de samenwerking en de boeiende tijd hier. En ook ik eindigde met de hoop dat de vrijheidstrijd binnenkort voorbij zou zijn; leve de PAIGC!

How We Published This Book Sustainably

The African Studies Centre Leiden strives to produce and disseminate a wide range of Africa related knowledge that will inform, inspire, and motivate readers of all generations. The production of knowledge, however, can have unintentional damaging and irreversible side effects on the environment. Unnecessary use of harmful materials, polluting transportation methods and the use of toxic substances in printing techniques are just a few examples of how hard copy books can have a negative impact on the environment.

We want future generations to enjoy our publications just as much as the current generation. That is why the African Studies Centre Leiden wants to publish its work in the most sustainable way, with an eye for the natural environment and all living organisms that it is home to.

This book was printed on Rebello (cover) and Everprint (interior) paper, made from 100% recycled paper. We used glue that is less burdensome to the environment than conventional book glue. Finally, our book cover is made from recycled plastic.

Do you want to contribute to sustainability yourself? Please pass this book on to others after you have finished with it.

If you have any further suggestions on how to make this book more sustainable, please let us know!

African Studies Centre Leiden

Guinee-Bissau was, net als Angola en Mozambique, een kolonie van Portugal dat als laatste Europese land halsstarrig vasthield aan haar Afrikaanse 'bezittingen'. Onder leiding van Amilcar Cabral ging in 1963 de Partido Africano da Independência de Guiné e Cabo Verde (PAIGC) over tot de gewapende strijd nadat vreedzaam verzet voor onafhankelijkheid op niets was uitgelopen. Tien jaar later was het grootste deel van Guinee-Bissau in handen van de PAIGC. In dit ooggetuigenverslag van zijn voetreis door die bevrijde gebieden in 1974 laat Roel Coutinho aan de hand van foto's zien hoe het leven en de gezondheidszorg daar, ondanks de dreiging van bombardementen, doorging. En hoe in dit land, dat een hoge mate van analfabetisme kende, de scholing van kinderen en volwassenen op gang kwam. Jos Damen, bibliothecaris van het Afrika-Studiecentrum Leiden, plaatst in zijn inleiding de geschiedenis van Guinee-Bissau in de context van de jaren zeventig 'toen alles anders moest'.

Roel Coutinho (1946) werkte in 1973-74 vijftien maanden als arts bij de bevrijdingsbeweging van Guinee-Bissau. Hij was hoogleraar in de epidemiologie en bestrijding van infectieziekten aan de universiteiten van Amsterdam en Utrecht en directeur van de GGD Amsterdam en van het Centrum Infectieziektebestrijding van het RIVM. Hij publiceerde eerder *De geplaagde mens, Epidemieën en pandemieën* en *Vaxx, hoe vaccinaties onze wereld beter hebben gemaakt*.